



ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ

ΑΝΑΡΤΗΤΕΑ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΔΙΑΦΑΝΕΙΑ

ΕΚΘΕΣΗ ΕΠΙ ΤΟΥ ΝΟΜΟΣΧΕΔΙΟΥ

«Αναμόρφωση του κληρονομικού δικαίου και άλλες διατάξεις»

I. Γενικές Παρατηρήσεις

A. Το φερόμενο προς συζήτηση και ψήφιση νομοσχέδιο, όπως διαμορφώθηκε μετά την επεξεργασία του από τη Διαρκή Επιτροπή Δημόσιας Διοίκησης, Δημόσιας Τάξης και Δικαιοσύνης, αποτελείται από σαράντα (40) άρθρα, συμπεριλαμβανομένου του ακροτελεύτιου άρθρου, που ορίζει τον χρόνο έναρξης ισχύος των διατάξεων του νόμου, και ένα Παράρτημα. Το νομοσχέδιο διαρθρώνεται σε πέντε (5) Μέρη (Α'-Ε').

Το Μέρος Α' (άρθρα 1-3), υπό τον τίτλο «Αναμόρφωση του Κληρονομικού Δικαίου», αποτελείται από δύο (2) Κεφάλαια.

Το Κεφάλαιο Α' (άρθρα 1-2), υπό τον τίτλο «Σκοπός-Αντικείμενο», καθορίζει τον σκοπό του νόμου που είναι η προσαρμογή του κληρονομικού δικαίου στις σύγχρονες κοινωνικές και οικονομικές ανάγκες (άρθρο 1), και το αντικείμενο του νόμου που είναι: α) Η αναμόρφωση των διατάξεων για την εξ αδιαθέτου διαδοχή και τη νόμιμη μοίρα, β) η αναθεώρηση των διατάξεων αναφορικών με την ευθύνη του κληρονόμου για τις υποχρεώσεις της κληρονομίας, γ) η αναβάθμιση του θεσμού της δικαστικής εκκαθάρισης της κληρονομίας, δ) η απλοποίηση της διευθέτησης των σχέσεων των κληρονόμων, ε) η εισαγωγή των κληρονομικών συμβάσεων αιτία θανάτου και των κληρονομικών συμβάσεων παραίτησης από μελλοντικά δικαιώματα στην κληρονομία και στ) η κατάργηση θεσμών του κληρονομικού δικαίου που έ-

χουν περιπέσει σε αχρησία (άρθρο 2).

Με το Κεφάλαιο Β΄ (άρθρο 3), υπό τον τίτλο «Αναμόρφωση του Κληρονομικού Δικαίου -Αντικατάσταση Πέμπτου Βιβλίου Αστικού Κώδικα», αντικαθίσταται το Βιβλίο Πέμπτο του Αστικού Κώδικα και εκσυγχρονίζονται οι διατάξεις για την κληρονομική διαδοχή.

Το Μέρος Β΄ (άρθρα 4-31), υπό τον τίτλο «Τροποποιήσεις λοιπών διατάξεων του Αστικού Κώδικα-Τροποποίηση Εισαγωγικού Νόμου του Αστικού Κώδικα-Τροποποίηση Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας και Ειδικών Νομοθετημάτων», θεσπίζει ρυθμίσεις που τροποποιούν: α) άλλες διατάξεις του Αστικού Κώδικα, κατ' εναρμόνιση προς τις αλλαγές στο κληρονομικό δίκαιο (Κεφάλαιο Α΄, υπό τον τίτλο «Τροποποιήσεις Αστικού Κώδικα», άρθρα 4-15), β) τον Εισαγωγικό Νόμο του Αστικού Κώδικα (Κεφάλαιο Β΄, υπό τον τίτλο «Τροποποιήσεις Εισαγωγικού Νόμου του Αστικού Κώδικα», άρθρο 16) και γ) τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας (Κεφάλαιο Γ΄, υπό τον τίτλο «Τροποποιήσεις Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, άρθρα 17-25) και δ) ειδικά νομοθετήματα (Κεφάλαιο Δ΄, υπό τον τίτλο «Τροποποιήσεις σε Ειδικά Νομοθετήματα», άρθρα 26-31).

Το Μέρος Γ΄ (άρθρα 32-34), υπό τον τίτλο «Εξουσιοδοτικές-Μεταβατικές-Καταργούμενες Διατάξεις», παρέχει τις αναγκαίες εξουσιοδοτήσεις για την εφαρμογή του παρόντος (άρθρο 32) και θεσπίζει μεταβατικές (άρθρο 33) και καταργούμενες διατάξεις (άρθρο 34).

Το Μέρος Δ΄ (άρθρα 35-39), υπό τον τίτλο «Λοιπές Ρυθμίσεις Υπουργείου Δικαιοσύνης και Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου», ρυθμίζει ζητήματα που αφορούν τον ορισμό του δικηγόρου για την αίτηση και την έκδοση διαταγής πληρωμής (άρθρο 35), την υποβολή της αίτησης έκδοσης διαταγής πληρωμής οφειλόμενου μισθού (άρθρο 36), τις διαταγές απόδοσης μισθίου (άρθρο 37), τη λειτουργία της ψηφιακής πλατφόρμας της Ομοσπονδίας Δικαστικών Επιμελητών Ελλάδος (άρθρο 38) και τον ορισμό της Εθνικής Αρχής Διαφάνειας ως τον Ελληνικό Ανεξάρτητο Μηχανισμό Παρακολούθησης των θεμελιωδών δικαιωμάτων κατά την έννοια του άρθρου 10 του Κανονισμού (ΕΕ) 2024/1356 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 14ης Μαΐου 2024 και κατά τη διαδικασία ασύλου στα σύνορα συμφώνως με την παρ. 4 του άρθρου 43 του Κανονισμού (ΕΕ) 2024/1348 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 14ης Μαΐου 2024 (άρθρο 39).

Το Μέρος Ε΄ (άρθρο 40), υπό τον τίτλο «Έναρξη ισχύος», ορίζει την έναρξη ισχύος του νόμου.

Ακολουθεί, υπό μορφή Παραρτήματος, ο Πίνακας Αντιστοίχισης των υφιστάμενων διατάξεων του Αστικού Κώδικα και των προτεινομένων.

II. Παρατηρήσεις επί του Μέρους Α΄

A. Το κύριο αντικείμενο του παρόντος αφορά την αναμόρφωση του κληρονομικού δικαίου του βιβλίου πέμπτου του Αστικού Κώδικα (εφεξής ΑΚ), η οποία συμπίπτει με τη συμπλήρωση 80 ετών από την έναρξη ισχύος του Αστικού Κώδικα (την 23η.2.1946).

1. Το κληρονομικό δικαιο συνδέεται αρρήκτως με το περιουσιακό δικαιο, γιατί ρυθμίζει την τύχη των ενοχικών και εμπράγματων δικαιωμάτων μετά τον θάνατο του φορέα τους. Για τον λόγο αυτόν, στον γαλλικό Αστικό Κώδικα (Code Civil) το κληρονομικό δικαιο ρυθμίζεται στο τρίτο βιβλίο που αφορά τους τρόπους απόκτησης κυριότητας. Οι συντάκτες του ελληνικού Αστικού Κώδικα (εισηγητής ήταν ο Καθηγητής Γ. Μπαλής) ακολούθησαν την πανδεκτιστική παράδοση που είχε επιβληθεί και στην ελληνική νομική επιστήμη από τον προηγούμενο της θέσης του σε ισχύ αιώνα, και δημιούργησαν αυτοτελές κεφάλαιο, στο τέλος του Αστικού Κώδικα, για το κληρονομικό δικαιο, όπως και ο γερμανικός Αστικός Κώδικας. Σε αυτό συμπεριλήφθηκαν, με μικρές τροποποιήσεις, και νεότεροι νόμοι, όπως ο ν. ΓΨΠ/1911 «περί διαθηκών» και ο ν. 2310/1920 «περί της εξ αδιαθέτου διαδοχής» (βλ. Ν. Παπαντωνίου στον ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, Εισαγωγικές Παρατηρήσεις στο Κληρονομικό Δίκαιο, ΙΧ, αρ. 6-8). Και, βεβαίως, δεν μπορεί να παραγνωρισθεί η σημαντική κοινωνική λειτουργία του κληρονομικού δικαίου, η οποία έχει καθοδηγητικό ρόλο στην ερμηνεία των σχετικών διατάξεων.

2. Κατά τις δεκαετίες που μεσολάβησαν, οι σχετικές διατάξεις υπέστησαν περιορισμένες τροποποιήσεις. Οι αλλαγές στο οικογενειακό δικαιο, ιδίως με τη μεταρρύθμιση του ν. 1329/1983, επηρέασαν και το κληρονομικό δικαιο: Εφαρμογή της αρχής της ισότητας μεταξύ των συζύγων, κατάργηση του θεσμού της προίκας, ενηλικίωση των προσώπων με τη συμπλήρωση του 18ου έτους της ηλικίας τους, τροποποίηση του δικαίου του διαζυγίου και κληρονομητό της μεταγαμιαίας διατροφής, θέσπιση της προστασίας της οικογενειακής στέγης και των αντικειμένων της οικοσκευής, εξομοίωση των εντός και εκτός γάμου τέκνων έναντι των γονέων και των συγγενών τους, καθιέρωση της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα του άρθρου 1400 του ΑΚ, αναμόρφωση του δικαίου της υιοθεσίας και τα κληρονομικά δικαιώματα των θετών τέκνων έναντι των θετών γονέων και των εξ αίματος συγγενών τους με τον ν. 2447/1996, ο οποίος επέφερε αλλαγές και στο δικαιο της δικαστικής συμπαράστασης, ήταν μερικές από τις αλλαγές που οδήγησαν το κληρονομικό δικαιο, αμέσως ή εμμέσως, σε τροποποιήσεις, προκειμένου να εναρμονισθεί προς αυτές. Ακολούθησαν τροποποιήσεις του (έως τότε) μάλλον «συντηρητικού» κληρονομικού δικαίου, δυνάμει των εξελίξεων της βιο-

τεχνολογίας (ν. 3089/2002 και 3305/2005), με αντικείμενο τη νομική θεμελίωση της συγγένειας, την οποία διεύρυναν και πέραν της βιολογικής καταγωγής (πρόκειται για την αποκαλούμενη «κοινωνικοσυναισθηματική συγγένεια»). Οι ως άνω εξελίξεις επηρέασαν, αντιστοίχως, την κληρονομική διαδοχή, π.χ. μεταθανάτια τεχνητή γονιμοποίηση (άρθρο 1457 και 1711 του ΑΚ). Από τις πιο πρόσφατες αλλαγές είναι η θέσπιση του συμφώνου συμβίωσης, αρχικά με τον ν. 3719/2008, που, μεταξύ άλλων, αναγνώρισε το κληρονομικό δικαίωμα των συντρόφων σε σύμφωνο και, εν συνεχεία, με τον ν. 4356/2015, που εισήγαγε, επιπλέον, τη δυνατότητα σύναψης συμφώνου μεταξύ ομόφυλων ζευγαριών, επεκτείνοντας την εξ αδιαθέτου και την αναγκαστική κληρονομική διαδοχή, και επιτρέποντας την εκ των προτέρων παραίτηση κάθε συντρόφου από το δικαίωμά του στη νόμιμη μοίρα. Το σχετικό πλαίσιο συμπληρώθηκε με την αναγνώριση του πολιτικού γάμου των ομοφύλων (ν. 5089/2024). Τέλος, αναφέρεται ο ν. 4182/2013 που θέσπισε νέο πλαίσιο για τις περιουσίες οι οποίες καταλείπονται με σκοπό την εκτέλεση κοινωνοφελών σκοπών, και ο οποίος συνδέεται με το εξ αδιαθέτου κληρονομικό δικαίωμα του Δημοσίου (άρθρα 1865-1870 του ΑΚ).

3. Σήμερα, όπως επισημαίνεται στην Αιτιολογική Έκθεση, «[η] εξέλιξη των οικογενειακών σχέσεων, οι μεταβολές στις μορφές περιουσίας και οι πρακτικές δυσχέρειες που ανέκυπταν κατά την εφαρμογή ορισμένων παλαιών ρυθμίσεων ανέδειξαν την ανάγκη αναμόρφωσης του ισχύοντος πλαισίου. Παράλληλα, η ασάφεια ορισμένων διατάξεων είχε οδηγήσει σε ερμηνευτικές αμφιβολίες και διχογνωμίες στη νομολογία, ενώ ορισμένοι θεσμοί του κληρονομικού δικαίου είχαν περιέλθει σε αχρησία». Περαιτέρω, συμφώνως με την Αιτιολογική Έκθεση επί του Μέρους Α΄, με την προτεινόμενη αναμόρφωση του κληρονομικού δικαίου, «[α]ντιμετωπίζονται προβλήματα όπως η έλλειψη ασφάλειας ως προς την πραγματική αποτύπωση της ιερότητας της τελευταίας βούλησης των προσώπων, λόγω της μη ύπαρξης επαρκών δικλείδων ασφαλείας όσον αφορά στην ύπαρξη ιδιόγραφων διαθηκών καθώς και η μη αποσαφήνιση ζητημάτων για το κληρονομικό δικαίωμα και την αποποίηση. Αντιμετωπίζονται, επίσης, η αδικαιολόγητη και παρακωλυτική για την οικονομία, εμπραγματοποίηση της νόμιμης μοίρας, όπως ισχύει μέχρι σήμερα, αλλά και ο μη διαχωρισμός της κληρονομιαίας περιουσίας από την ατομική περιουσία του κληρονόμου, ο οποίος οδηγούσε σε διαδοχικές και ατέρμονες αποποιήσεις, με αποτέλεσμα τη μη αποπληρωμή των χρεών και την αχρησία ή τη φθορά κληρονομιαίων περιουσιών. Τέλος, λαμβάνεται υπόψη ότι η μη τροποποίηση του Πέμπτου Βιβλίου του Αστικού Κώδικα (π.δ. 456/1984, Α΄ 162) επί δεκαετίες είχε ως αποτέλεσμα το νομοθετικό πλαίσιο να μην ανταποκρίνεται σε πραγματικές συνθήκες και ανάγκες του κοινωνι-

κού και οικονομικού βίου, όπως ενδεικτικά η παντελής έλλειψη προστασίας του συντρόφου σε ελεύθερη ένωση αλλά και η αδυναμία σύναψης κληρονομικών συμβάσεων αιτία θανάτου».

Οι ίδιες ανάγκες εκσυγχρονισμού οδήγησαν, νωρίτερα, και άλλα ευρωπαϊκά κράτη σε εκτεταμένες μεταρρυθμίσεις του κληρονομικού δικαίου τους. Ειδικότερα, στη Γαλλία επήλθαν δύο σημαντικές νομοθετικές παρεμβάσεις, αφενός, με τον νόμο του 2001, που αποσκοπεί στην ενίσχυση της θέσης του επιζώντος συζύγου, και αφετέρου, με τον νόμο του 2006, με τον οποίο εισήχθη ο θεσμός των κληρονομικών συμβάσεων. Αντιστοίχως, στη Γερμανία, με τη μεταρρύθμιση του 2010, επιχειρήθηκε ιδίως η τροποποίηση του δικαιού της νόμιμης μοίρας και η διεύρυνση της ιδιωτικής αυτονομίας του διαθέτη. Περαιτέρω, στην Αυστρία, με τις νομοθετικές μεταβολές που τέθηκαν σε ισχύ την 1η.1.2017, καταργήθηκε το δικαίωμα νόμιμης μοίρας των γονέων. Τέλος, στην Ελβετία, μετά την πάροδο περισσότερων από εκατό έτη από την έναρξη ισχύος του Ελβετικού Αστικού Κώδικα, με νόμο που τέθηκε σε ισχύ την 1η.1.2023, επήλθαν ουσιώδεις αλλαγές, μεταξύ των οποίων η μείωση του ποσοστού της νόμιμης μοίρας των τέκνων, η κατάργηση της νόμιμης μοίρας των γονέων, προς ενίσχυση της ελευθερίας διάθεσης της περιουσίας του διαθέτη, καθώς και η θέσπιση ειδικών ρυθμίσεων που επιτρέπουν τη μεταβίβαση οικογενειακών επιχειρήσεων σε έναν μόνον κληρονόμο, χωρίς προσβολή της νόμιμης μοίρας των λοιπών αναγκαίων κληρονόμων, προς διασφάλιση της ομαλής συνέχισης της λειτουργίας τους (βλ. Απ. Γεωργιάδη, Το Σχέδιο Νόμου για τον εκσυγχρονισμό του κληρονομικού δικαίου, ΧρίΔ 2026, σελ. 3–4).

B. Οι κύριες αλλαγές που επέρχονται με το νομοσχέδιο στο κληρονομικό δίκαιο του Αστικού Κώδικα (εφεξής ΑΚ) είναι ιδίως οι ακόλουθες:

1. Αναμορφώνεται ο θεσμός της νόμιμης μοίρας.

Συμφώνως με το ισχύον δίκαιο (άρθρα 1825 επ. του Αστικού Κώδικα), η νόμιμη μοίρα καταλαμβάνει κάθε περιουσιακό στοιχείο της κληρονομίας, κινητό ή ακίνητο, δημιουργώντας εκ του νόμου συγκυριότητα μεταξύ του νόμιμου μεριδούχου και του κληρονόμου για κάθε ένα από αυτά. Στην αναγκαστική αυτή συγκυριότητα και στην πολυδιάσπαση της ιδιοκτησίας που επιφέρει, αποδίδεται, έως ένα βαθμό, η αδυναμία κατάλληλης αξιοποίησης σημαντικής οικονομικής αξίας στοιχείων της κληρονομίας, όπως είναι τα ακίνητα και οι επιχειρήσεις.

Υπό το προτεινόμενο νομοθετικό καθεστώς, η νόμιμη μοίρα έχει ενοχική και όχι εμπράγματη ενέργεια, συνιστά, δηλαδή, χρηματική αξίωση. Οι κατιόντες, οι γονείς και ο επιζών σύζυγος του κληρονομούμενου, οι οποίοι θα είχαν κληθεί ως εξ αδιαθέτου κληρονόμοι, έχουν αξίωση νόμιμης μοίρας κατά

του κληρονόμου, η οποία είναι χρηματική και ανέρχεται στο μισό της εξ αδιαθέτου μερίδας. Όπως αναφέρεται στην Αιτιολογική Έκθεση επί του νέου άρθρου 1820 του ΑΚ, με τις νέες ρυθμίσεις «μεταβάλλεται ριζικά η φύση της νόμιμης μοίρας, καθώς αυτή παύει να λειτουργεί ως άμεση, εμπράγματα και αυτοδίκαιη υπεισέλευση μεριδούχου στην κληρονομία και μετατρέπεται πλέον σε ενοχική-χρηματική αξίωση του μεριδούχου κατά του κληρονόμου, ίση με το μισό της αξίας της εξ αδιαθέτου μερίδας του. Έτσι, ο μεριδούχος δεν είναι πλέον (αναγκαστικός) κληρονόμος, άρα δεν ευθύνεται για τα χρέη της κληρονομίας, δεν έχει εμπράγματα συμμετοχή στην κληρονομία περιουσία, δεν αναγράφεται στο κληρονομητήριο, δεν εφαρμόζονται επ' αυτού οι διατάξεις των άρθρων 1844 επ. του ΑΚ περί επαγωγής της κληρονομίας ή περί αποδοχής ή αποποίησης αυτής, ούτε των άρθρων 1867 επ. του ΑΚ περί της αγωγής περί κλήρου ή του άρθρου 983 του ΑΚ περί πλασματικής νομής του κληρονόμου. Παράλληλα, πάντως, προβλέπεται και δυνατότητα αυτούσιας ικανοποίησης του μεριδούχου (ήτοι δυνατότητα αυτούσιας απόδοσης της νόμιμης μοίρας) και θεσπίζεται ειδικό καθεστώς παραγραφής».

Ο μεριδούχος επέχει μεν θέση δανειστή της κληρονομίας, υπέρ αυτού προβλέπεται όμως αυξημένη, προνομιακή, προστασία σε σχέση με τους λοιπούς δανειστές της κληρονομίας. Δεν αποτελεί, επομένως, έναν «κοινό δανειστή». Συμφώνως με τα άρθρα 8 και 25 του νομοσχεδίου, η ενοχική αξίωση του μεριδούχου εξασφαλίζεται τόσο με γενικό προνόμιο στην αναγκαστική εκτέλεση (νέο άρθρο 975 παρ. 3Α του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, κατά το οποίο οι απαιτήσεις του μεριδούχου από την αξίωσή του στη νόμιμη μοίρα κατατάσσονται μετά τις αξιώσεις που απορρέουν από την παροχή εξαρτημένης εργασίας, απαιτήσεις δικηγόρων κ.λπ.), όσο και με αναγνώριση του δικαιώματος εγγραφής υποθήκης με τίτλο εκ του νόμου στα ακίνητα της κληρονομίας (νέο άρθρο 1262 περ. 6 του ΑΚ).

Το δικαίωμα στη νόμιμη μοίρα γεννάται με τον θάνατο του κληρονομούμενου, και μπορεί να μεταβιβασθεί και να κληρονομηθεί. Ο μεριδούχος μπορεί να παραιτηθεί από αυτή, με δήλωσή του προς τον κληρονόμο (νέο άρθρο 1820 του Αστικού Κώδικα).

2. Θεσπίζονται οι κληρονομικές συμβάσεις αιτία θανάτου και οι κληρονομικές συμβάσεις, δυνάμει των οποίων ένα πρόσωπο παραιτείται από μελλοντικά του δικαιώματα στην κληρονομία του αντισυμβαλλομένου του.

Το άρθρο 368 του ΑΚ, όπως ισχύει, απαγορεύει τις κληρονομικές συμβάσεις σχεδόν στο σύνολό τους, τις οποίες ο νομοθέτης αντιμετωπίζει, έως τώρα, με δυσπιστία, επειδή δεν είναι ελευθέρως ανακλητές, όπως οι διαθήκες (βλ., όμως, άρθρο 1 ν.δ. 472/1974, γνωστού ως *Lex Opassis*, και άρθρο 8 ν. 4356/2015, αναφορικός με το δικαίωμα εκ των προτέρων παραίτησης από

τη νόμιμη μοίρα με συμφωνία των μερών στο σύμφωνο συμβίωσης). Κατά την αναθεώρηση των σχετικών διατάξεων επικράτησε η άποψη ότι, υπό τις νέες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες, η δεσμευτικότητα επιτρέπει τον σχεδιασμό της κληρονομικής διαδοχής σε σταθερές βάσεις. Αυτό είναι σημαντικό για τη διασφάλιση, π.χ., της συνέχειας της επιχείρησης του κληρονομούμενου μετά τον θάνατό του, καθώς και τον προγραμματισμό της διαδοχής στο πλαίσιο της οικογένειας, ιδίως συνεκτιμωμένου του γεγονότος ότι, στο πλαίσιο των κοινωνικών εξελίξεων και κυρίως των εξελίξεων του θεσμού της οικογένειας, ο κληρονομούμενος έχει, συχνά, τέκνα από προηγούμενους γάμους ή εκτός γάμου. Η σύναψη κληρονομικής σύμβασης αιτία θανάτου του επιτρέπει, διατηρώντας τις υφιστάμενες οικογενειακές ισορροπίες, αφενός, να διοικεί όσο ζει, την επιχείρησή του και να μην αποξενώνεται από αυτή, και, αφετέρου, να διασφαλίζει ποιο ή ποια από τα τέκνα του θα τον διαδεχθούν στην οικογενειακή επιχείρηση (βλ. Ελ. Ζερβογιάννη, Κληρονομικές συμβάσεις στο συλλογικό έργο της Ένωσης Νομικών Βορείου Ελλάδος, Η επικείμενη μεγάλη μεταρρύθμιση του κληρονομικού δικαίου-Η κληρονομική διαδοχή στον 21ο αιώνα, 2026, σελ. 33 επ., της ίδιας, Κληρονομικές συμβάσεις, 2015, σελ. 45 επ., και Αντ. Καραμπατζό, Απαγόρευση των κληρονομικών συμβάσεων-προς μία μεταρρύθμιση του κληρονομικού δικαίου, ΝοΒ 2014, σελ. 1339 επ.).

Ειδικότερα, με τις προτεινόμενες ρυθμίσεις εισάγονται δύο μορφές κληρονομικών συμβάσεων:

α) Οι κληρονομικές συμβάσεις αιτία θανάτου, με τις οποίες ένα πρόσωπο εγκαθιστά κληρονόμο ή τιμά εν γένει ένα άλλο πρόσωπο (συνιστά καταπίστευμα υπέρ αυτού, κληροδοσία ή τρόπο, άρθρα 1798-1807 του ΑΚ) ή επιλέγει το εφαρμοστέο δίκαιο στην κληρονομική του διαδοχή (κατ' εναρμόνιση προς τον Κανονισμό (ΕΕ) 650/2012 της 4ης Ιουλίου 2012 αναφορικός με τη διεθνή δικαιοδοσία, το εφαρμοστέο δίκαιο, την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων, την αποδοχή και εκτέλεση δημόσιων εγγράφων στον τομέα της κληρονομικής διαδοχής και την καθιέρωση ευρωπαϊκού κληρονομητηρίου, ΕΕ L 201/27.7.2012). Η σύμβαση καταρτίζεται ενώπιον συμβολαιογράφου, με αυτοπρόσωπη παρουσία των συμβαλλομένων, και προϋποθέτει ικανότητα σύνταξης διαθήκης του προσώπου που προβαίνει σε διάθεση της περιουσίας του. Ο τιμώμενος μπορεί να αποποιηθεί μετά την επαγωγή, ανεξάρτητα από το αν ήταν ή όχι αντισυμβαλλόμενος. Οι συμβαλλόμενοι δεσμεύονται από τις ανωτέρω συμβάσεις, και δεν μπορούν να τις ανακαλέσουν μονομερώς (νέο άρθρο 1799 του ΑΚ). Κληρονομική σύμβαση ανακαλεί προγενέστερη διαθήκη, στο μέτρο που αντίκειται προς αυτή, ενώ ο κληρονομούμενος δεν μπορεί, με μεταγενέστερη διαθήκη, να ανακαλέσει διατάξεις κληρονομικής

σύμβασης αιτία θανάτου. Μεταγενέστερη κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου δεν ισχύει, στο μέτρο που αντίκειται σε προγενέστερη, εκτός εάν έχει καταρτισθεί μεταξύ των ίδιων συμβαλλομένων, οπότε πρόκειται για τροποποιητική ή καταργητική σύμβαση (νέο άρθρο 1800 του ΑΚ). Η κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου δεν περιορίζει καταρχήν την ελευθερία του κληρονομούμενου να διαθέτει εν ζωή την περιουσία του, υπό την έννοια ότι ο τιμώμενος δεν αποκτά ούτε δικαίωμα προσδοκίας. Ωστόσο, τα μέρη επιτρέπεται να συμφωνήσουν διαφορετικώς, αναλαμβάνοντας δέσμευση μη διάθεσης για συγκεκριμένο περιουσιακό στοιχείο. Παράβαση της ως άνω υποχρέωσης δεν επηρεάζει το κύρος της διάθεσης, αλλά έχει μόνο ενοχική ενέργεια κατά το άρθρο 177 του ΑΚ, γεννά, δηλαδή, αξίωση αποζημίωσης ως αθέτηση συμβατικής υποχρέωσης (νέο άρθρο 1801 του ΑΚ).

Παρέχεται, επίσης, η δυνατότητα κατάρτισης κληρονομικής σύμβασης έναντι παροχής εν ζωή. Σε περίπτωση μη εκπλήρωσης ή μη προσήκουσας εκπλήρωσης αυτής της παροχής, ο κληρονομούμενος μπορεί, με συμβολαιογραφική, δήλωση να υπαναχωρήσει από τη σύμβαση. Το ίδιο δικαίωμα έχει και ο αντισυμβαλλόμενος του, όταν συντρέχει σπουδαίος λόγος, ιδίως εάν ο κληρονομούμενος διαθέτει εν ζωή την περιουσία του κατά τρόπο αντίθετο προς τη σύμβαση, αλλά και σε κάθε περίπτωση ουσιώδους αθέτησης. Η συμφωνία για το αντάλλαγμα αποτελεί μέρος της κληρονομικής σύμβασης, η οποία δεν θεωρείται αμφοτεροβαρής, υπό την έννοια ότι η παροχή εν ζωή βρίσκεται μεν σε αλληλεξάρτηση με την δωρεά αιτία θανάτου, όμως ο κληρονομούμενος προβαίνει σε αιτία θανάτου διάθεση της περιουσίας του και δεν αναλαμβάνει απλώς σχετική υποχρέωση έναντι του αντισυμβαλλόμενου του (νέο άρθρο 1805 ΑΚ). Η κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου δημοσιεύεται κατά τις διατάξεις για τη δημοσίευση διαθήκης (νέο άρθρο 1806 του ΑΚ).

β) Οι κληρονομικές συμβάσεις με τις οποίες ένα πρόσωπο παραιτείται εκ των προτέρων από μελλοντικά δικαιώματά του στην κληρονομία του αντισυμβαλλομένου του, εν όλω ή εν μέρει, με ή χωρίς αντάλλαγμα (νέα άρθρα 1838 επ. του ΑΚ). Έως σήμερα, οι συμβάσεις αυτές δεν επιτρέπονταν, κυρίως για λόγους προστασίας του παραιτούμενου από απερίσκεπτες ή βεβιασμένες αποφάσεις, δοθέντος και του γεγονότος ότι δεν είναι γνωστή η αξία του δικαιώματος από την οποία αυτός παραιτείται ή λόγω απαγόρευσης παραιτήσεως από τη νόμιμη μοίρα. Το επιχείρημα της αποφυγής απερίσκεπτων αποφάσεων δεν κρίθηκε ότι παραμένει ισχυρό, στο σημερινό συναλλακτικό και οικονομικό περιβάλλον. Προηγήθηκε, άλλωστε, όπως αναφέρεται ανωτέρω, ρύθμιση, στο άρθρο 8 εδ. β' του ν. 4356/2015 για το σύμφωνο συμβίωσης, με την οποία καθένα από τα συμβαλλόμενα μέρη μπορεί να παραι-

τηθεί, εκ των προτέρων, κατά την κατάρτιση του συμφώνου, από το δικαίωμα του στη νόμιμη μοίρα. Επομένως, επεκτάθηκε, με τις προτεινόμενες ρυθμίσεις, η δυνατότητα αυτή και στον σύζυγο. Ο νομοθέτης προτείνει ως αντιστάθμισμα για τις βεβιασμένες αποφάσεις τον συμβολαιογραφικό τύπο της παραίτησης. Με τον ανωτέρω τύπο κληρονομικής σύμβασης παρέχεται, επί παραδείγματι, η δυνατότητα να συμφωνήσει ο πατέρας με το ένα τέκνο του να παραιτηθεί αυτό από τα μελλοντικά κληρονομικά δικαιώματά του έναντι ανταλλάγματος, το οποίο του καταβάλλεται κατά την κατάρτιση της σύμβασης, ώστε το άλλο τέκνο να κληρονομήσει και να συνεχίσει την οικογενειακή επιχείρηση. Με τον τρόπο αυτόν, και η ελευθερία διάθεσης του πατέρα ενισχύεται, και οι οικονομικές ανάγκες του τέκνου καλύπτονται προ του θανάτου του πατέρα του.

3. Αναθεωρείται το σύστημα ευθύνης του κληρονόμου για τις υποχρεώσεις της κληρονομίας (νέο άρθρο 1892 του ΑΚ).

Το ισχύον δίκαιο έχει καθιερώσει το σύστημα της καθολικής διαδοχής, συμφώνως με το οποίο η κληρονομία ως σύνολο ενεργητικού και παθητικού περιέρχεται στον κληρονόμο (άρθρο 1710 του Αστικού Κώδικα). Κατά το άρθρο 1901 εδ. α' του ΑΚ, ο κληρονόμος ευθύνεται καταρχήν για τα χρέη της κληρονομίας απεριόριστα, δηλαδή και με τη δική του περιουσία. Αν επιλέξει να περιορίσει την ευθύνη του, μπορεί να αποδεχθεί την κληρονομία με το ευεργέτημα της απογραφής (άρθρο 1902 του ΑΚ), οπότε ευθύνεται για τις υποχρεώσεις της κληρονομίας έως το ενεργητικό της (άρθρο 1904 εδ. α' του ΑΚ).

Με τις προτεινόμενες ρυθμίσεις επιλέγεται η αντίστροφη αντιμετώπιση: Ο κληρονόμος δεν ευθύνεται καταρχήν με την ατομική του περιουσία, εκτός εάν δηλώσει στον γραμματέα του δικαστηρίου της κληρονομίας ότι θα τη διαχειρίζεται ή θα τη διαθέτει ελεύθερα ή αν συντρέχει κάποια από τις περιπτώσεις του άρθρου 1895 του ΑΚ (ιδίως αν διέθεσε αντικείμενα της κληρονομίας χωρίς άδεια του δικαστηρίου ή αν μειώθηκε η αξία της κληρονομίας από υπαιτιότητά του ή αν δεν τήρησε την υποχρέωση ικανοποίησης των δανειστών και των νόμιμων μεριδούχων πριν από την εκπλήρωση των δωρεών αιτία θανάτου, των κληροδοσιών και των τρόπων). Η ευθύνη του είναι, συνεπώς, περιορισμένη εκ του νόμου και, συνακόλουθα, η αποδοχή της κληρονομίας με το ευεργέτημα της απογραφής καταργείται. Από τη δημοσίευση της δικαστικής απόφασης που διατάσσει την εκκαθάριση, τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις της κληρονομίας αποχωρίζονται αυτοδικαίως από την περιουσία του κληρονόμου και αποτελούν αυτοτελή ομάδα που διοικείται από τον εκκαθαριστή (άρθρο 1894 παρ. 1 του ΑΚ), ο οποίος είναι δικηγόρος, εγγεγραμμένος σε ειδικό κατάλογο που τηρείται στο δικαστήριο της κληρονο-

μίας. Ο θεσμός της δικαστικής εκκαθάρισης αναβαθμίζεται, και οι σχετικές διατάξεις εκσυγχρονίζονται με γνώμονα την προστασία των δανειστών (άρθρο 1896 επ.). Τη δικαστική εκκαθάριση μπορεί να τη ζητήσει όποιος έχει έννομο συμφέρον, άρα, πλέον, και ο κληρονόμος. Μετά τον θάνατο του κληρονομούμενου δεν επιτρέπεται η εγγραφή προσημείωσης ή υποθήκης στα κληρονομαία ακίνητα υπέρ του κληρονόμου και των δανειστών του (άρθρο 1894 παρ. 2 του ΑΚ).

4. Ενισχύεται το κληρονομικό δικαίωμα του συζύγου στην εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή.

α) Αν ο σύζυγος συντρέχει με τέκνα του κληρονομούμενου, λαμβάνει το 1/3 της κληρονομίας αν υπάρχει ένα τέκνο, και το 1/4 αυτής αν υπάρχουν δύο τέκνα ή περισσότερα. Με τους συγγενείς της δεύτερης τάξης καλείται στο μισό της κληρονομίας. Όταν δεν υπάρχουν συγγενείς της πρώτης και της δεύτερης τάξης (τέκνα, εγγόνια, γονείς, αδελφια ή ανίψια ή εγγονοί αδελφών που έχουν προαποβιώσει), ο σύζυγος καλείται ως μόνος εξ αδιαθέτου κληρονόμος στην τρίτη τάξη, δηλαδή πριν από τους παππούδες, τους θείους και τα πρώτα ξαδέλφια (νέο άρθρο 1810 παρ. 1 του ΑΚ). β) Αν στην κληρονομία περιλαμβάνεται ακίνητο, το οποίο χρησίμευε όσο ζούσε ο κληρονομούμενος ως ο κύριος τόπος διαμονής του ιδίου και του συζύγου του, ο σύζυγος δικαιούται την αποκλειστική χρήση του ακινήτου χωρίς αντάλλαγμα για χρονικό διάστημα ενός έτους από τον θάνατο του κληρονομούμενου (νέο άρθρο 1810 παρ. 2 εδ. α΄ του ΑΚ). γ) Παρέχεται στον σύζυγο το δικαίωμα να ζητήσει από το δικαστήριο, αντί της κληρονομικής του μερίδας, επικαρπία σε αντικείμενα της κληρονομίας, π.χ., επικαρπία επί ακινήτου για να κατοικεί ή να το εκμισθώνει (νέο άρθρο 1810 παρ. 2 εδ. β΄ του ΑΚ).

5. Αναγνωρίζονται, για πρώτη φορά, κληρονομικά δικαιώματα στον επιζώντα σύντροφο που ζούσε μόνιμα σε ελεύθερη ένωση με τον κληρονομούμενο.

α) Στην εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή, αν δεν καλείται σύζυγος στην κληρονομία, καλείται στην πέμπτη τάξη το πρόσωπο που συζούσε μόνιμα σε ελεύθερη ένωση με τον κληρονομούμενο κατά τα τελευταία τρία έτη πριν από τον θάνατό του ή χωρίς χρονικό περιορισμό, αν είχαν αποκτήσει κοινά τέκνα και αυτά εξέπεσαν πριν ή μετά την επαγωγή. Το πρόσωπο αυτό αποκτά την κληρονομία κατά τον θάνατο του κληρονομούμενου, μόνο αν το δικαστήριο της κληρονομίας βεβαιώσει τις ανωτέρω προϋποθέσεις (νέο άρθρο 1817 παρ. 3 του ΑΚ). β) Αν δεν καλείται σύζυγος, και στην κληρονομία περιλαμβάνεται ακίνητο, το οποίο χρησίμευε όσο ζούσε ο κληρονομούμενος ως ο κύριος τόπος διαμονής του ιδίου και του προσώπου με το οποίο ζούσε σε ελεύθερη ένωση, αναγνωρίζεται στο πρόσωπο αυτό το δικαίωμα αποκλει-

στικής χρήσης του ακινήτου χωρίς αντάλλαγμα για χρονικό διάστημα ενός έτους από τον θάνατο του κληρονομούμενου (νέο άρθρο 1817 παρ. 2 του ΑΚ). γ) Αν δεν καλείται σύζυγος στην κληρονομία, ο σύντροφος του κληρονομούμενου σε ελεύθερη ένωση δικαιούται το εξαιρέτο (οικοσκευή, έπιπλα, σκευή, ενδύματα, οικιακά αντικείμενα κλπ.), υπό την προϋπόθεση ότι ζούσε μαζί του τα τελευταία τρία χρόνια πριν από τον θάνατό του ή χωρίς περιορισμό αν είχαν αποκτήσει κοινά τέκνα (νέο άρθρο 1817 παρ. 1 του ΑΚ). Όπως επισημαίνεται στην Αιτιολογική Έκθεση, πρόκειται «για ιδιαίτερα σημαντική μεταβολή του ισχύοντος δικαίου αποτυπώνοντας στο νόμο την κοινωνική πραγματικότητα». Είχε προηγηθεί η απόφαση του ΑΠ 1194/2023, η οποία αναγνώρισε αξίωση χρηματικής ικανοποίησης λόγω ψυχικής οδύνης κατ' άρθρο 932 εδ. γ' του ΑΚ στον σύντροφο με ελεύθερη ένωση, ο οποίος, όμως, είχε αποκτήσει τέκνα με τον σύντρόφό του, διευρύνοντας την παραδοσιακή έννοια της οικογένειας, συμφώνως με το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ και την ερμηνεία του από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, εφόσον διαπιστώνεται ότι πληρούνται στη συγκεκριμένη περίπτωση τα πραγματικά κριτήρια της ύπαρξης των εν τοις πράγμασι οικογενειακών δεσμών, «όπως ιδίως αυτά της διάρκειας και της σταθερότητας της συμβίωσης, της αγάπης, της αφοσίωσης, της φροντίδας, της αμοιβαίας υποστήριξης, της ανάληψης από κοινού της ευθύνης της ανατροφής των τέκνων, της σοβαρής και σταθερής πρόθεσης για συντροφικότητα και συμπόρευση, δηλαδή όλων εκείνων των εκδηλώσεων συναισθημάτων και πράξεων, που αποτελούν τη γενεσιουργό αιτία της οικογένειας, αλλά και το σκοπό αυτής».

6. Εισάγονται τροποποιήσεις που αφορούν τη διαδοχή από διαθήκη.

α) Ορίζεται ότι η ψευδής, ελλιπής ή εσφαλμένη χρονολογία στην ιδιόγραφη διαθήκη δεν επάγεται από μόνη της ακυρότητα της διαθήκης. β) Η μυστική και η δημόσια διαθήκη συντάσσονται ενώπιον συμβολαιογράφου με τη σύμπραξη δύο μόνο μαρτύρων. Εναλλακτική δυνατότητα σύμπραξης δεύτερου συμβολαιογράφου διατηρείται μόνο για τη δημόσια διαθήκη (νέα άρθρα 1725, 1728, 1739, 1740 του ΑΚ). γ) Ενοποιούνται όλοι οι τύποι των έκτακτων διαθηκών σε έναν, αυτόν των έκτακτων περιστάσεων (νέο άρθρο 1750 του ΑΚ). δ) Καταργούνται αναχρονιστικοί θεσμοί, όπως η αίρεση χηρείας σε διαθήκη του ενός συζύγου υπέρ του άλλου (νέο άρθρο 1795 εδ. β' του ΑΚ). ε) Με γνώμονα τον περιορισμό των πλαστών ιδιόγραφων διαθηκών ή της καθυστερημένης εμφάνισής τους, προτείνεται να μην παράγει η ιδιόγραφη διαθήκη τα έννομα αποτελέσματά της, αν δεν έχει κατατεθεί σε συμβολαιογράφο προς φύλαξη, πριν από την κήρυξή της ως κυρίας, αν με αυτή τιμώνται αποκλειστικώς συγγενείς, πλην των κατιόντων και του συζύγου, ή εξωτικός ή αν η διαθήκη δημοσιεύθηκε μετά την πάροδο δύο ετών από τον θά-

νατο του κληρονομούμενου, ανεξάρτητα από την ιδιότητα του τιμωμένου (νέο άρθρο 1763 του ΑΚ). στ) Ορίζεται ότι ανίκανοι να συντάξουν διαθήκη είναι όχι εν γένει οι ανήλικοι, αλλά οι ανήλικοι που δεν έχουν συμπληρώσει το 16ο έτος της ηλικίας τους (νέο άρθρο 1719 αρ. 1 του ΑΚ). στ) Με σκοπό την αποτροπή αθέμιτης επιρροής σε ευάλωτα πρόσωπα, θεσπίζεται ρύθμιση κατά την οποία ιδιόγραφη διαθήκη που καταρτίζεται από πρόσωπο που νοσηλεύεται ή περιθάλπεται σε φορέα παροχής υπηρεσιών υγείας ή μονάδα κοινωνικής φροντίδας κατά τη διάρκεια της περίθαλψής τους ή εντός τριών μηνών από τη διακοπή της, είναι άκυρη, κατά το μέρος που καταλείπονται με αυτή περιουσιακά στοιχεία σε πρόσωπα, φυσικά ή νομικά, που συνδέονται με αυτά τα ιδρύματα, καθώς και στενοί συγγενείς τους, εκτός εάν τα τιμώμενα πρόσωπα ανήκουν στους εξ αδιαθέτου κληρονόμους του διαθέτη (νέο άρθρο 1724 του ΑΚ).

7. Καθιερώνεται κληροδοσία εκ του νόμου υπέρ του προσώπου που είχε αναλάβει τη φροντίδα του κληρονομούμενου (νέο άρθρο 1819 του ΑΚ).

Ειδικότερα, προτείνεται η θέσπιση κληροδοσίας εκ του νόμου υπέρ του προσώπου το οποίο είχε αναλάβει τη φροντίδα του κληρονομούμενου, συμβάλλοντας ουσιαστικά και χωρίς αντάλλαγμα ή νόμιμη υποχρέωση φροντίδας στην κάλυψη των αναγκών του για χρονικό διάστημα τουλάχιστον έξι μηνών κατά τα τελευταία τρία έτη πριν από τον θάνατο του κληρονομούμενου. Το αντικείμενο της κληροδοσίας είναι χρηματικό ποσό, το ύψος του οποίου προσδιορίζεται από το δικαστήριο, με συνεκτίμηση ιδίως του είδους, της διάρκειας και της έκτασης των αναγκών του κληρονομούμενου. Μπορεί, πάντως, το δικαστήριο, αν το επιβάλλουν οι περιστάσεις, να διατάξει, αντί χρηματικού ποσού, την αυτούσια απόδοση περιουσιακού στοιχείου της κληρονομίας ανάλογης αξίας. Αν ο φροντιστής είχε σχετική νομική υποχρέωση, δεν αποκλείεται να είναι δικαιούχος της ανωτέρω κληροδοσίας, αν η παροχή του βαίνει πέραν της νομικής του υποχρέωσης. Η ανωτέρω κληροδοσία εκπληρώνεται πριν από τις λοιπές κληροδοσίες και τους τρόπους. Δικαιούχος της κληροδοσίας μπορεί να είναι και κληρονόμος ή μεριδούχος. Σημειώνεται ότι η σχετική ρύθμιση ακολουθεί το πρότυπο της πρόσφατης αυστριακής μεταρρύθμισης του κληρονομικού δικαίου (βλ. Απ. Γεωργιάδη, όπ. π., σελ. 6). Βασίζεται στη διαπίστωση ότι ικανός αριθμός ατόμων που έχουν ανάγκη βοήθειας ιδίως λόγω της προχωρημένης ηλικίας τους προτιμούν να διαμένουν στο σπίτι τους και όχι σε κάποια μονάδα νοσηλείας κ.λπ., απολαμβάνοντας της φροντίδας των οικείων τους. Όταν αυτά τα άτομα αποβιώσουν, τίθεται το ζήτημα της ανταμοιβής των προσώπων που τα περιέθαλψαν και κάλυψαν ουσιαστικά τις ανάγκες τους έναντι εκείνων που αδιαφόρησαν

ή, για οποιονδήποτε λόγο, δεν βοήθησαν.

8. Εισάγονται ρυθμίσεις για τις σχέσεις μεταξύ των συγκληρονόμων, με γνώμονα την απλούστευση των μεταξύ τους σχέσεων και την αποτελεσματική αξιοποίηση των ακινήτων της κληρονομιάς.

Συγκεκριμένως, ορίζονται ιδίως τα εξής: α) Αν η αυτούσια διανομή ορισμένου κληρονομιαίου στοιχείου, ιδίως ακινήτου, είναι ανέφικτη ή ασύμφορη, το δικαστήριο μπορεί, κατά την εύλογη κρίση του, κατόπιν αιτήσεως κάποιου από τους συγκληρονόμους, να του επιδικάσει τη μερίδα άλλου συγκληρονόμου έναντι καταβολής της αγοραίας αξίας της σε χρήμα. Αν περισσότεροι ζητήσουν την επιδίκαση του ίδιου αντικειμένου, το δικαστήριο λαμβάνει υπόψη του, μεταξύ άλλων, την ικανότητα καθενός προς επωφελή αξιοποίησή του (νέο άρθρο 1883 παρ. 3 του ΑΚ). Συμφώνως με την Αιτιολογική Έκθεση, πρόκειται «για καινοτομία που θα συμβάλει στη διατήρηση της ενότητας της κληρονομιαίας περιουσίας και στην αποφυγή της κατάτμησης αυτής σε ιδανικά μερίδια εξ αδιαιρέτου μεταξύ περισσότερων συγκληρονόμων». β) Παρέχεται η δυνατότητα στο δικαστήριο να επιδικάσει την κυριότητα της οικογενειακής στέγης αποκλειστικώς στον επιζώντα σύζυγο ή, αν δεν υπήρχε σύζυγος και ο κληρονομούμενος διέμενε εκεί με τρίτο πρόσωπο που καλείται στην κληρονομία, να την επιδικάσει αποκλειστικώς στο πρόσωπο αυτό. Αν η αξία της οικογενειακής στέγης είναι μεγαλύτερη από την αξία της κληρονομικής μερίδας του επιζώντος συζύγου, αυτός καταβάλλει τη διαφορά (νέο άρθρο 1885 του ΑΚ).

Γ. Επισημαίνεται ότι, με την προτεινόμενη αναθεώρηση του κληρονομικού δικαίου, τροποποιήθηκαν τα περισσότερα άρθρα του Βιβλίου Πέμπτου του του Αστικού Κώδικα, το οποίο, για την αποφυγή νομοτεχνικών παραδρομών, αντικαταστάθηκε στο σύνολό του. Αποτέλεσμα των αλλαγών είναι ότι το Βιβλίο Πέμπτο ολοκληρώνεται με το άρθρο 2000 σε σχέση με το άρθρο 2035 του ισχύοντος Βιβλίου Πέμπτου. Λόγω των αλλαγών στην αρίθμηση των άρθρων, πρέπει να αναθεωρηθούν και οι σχετικές εσωτερικές παραπομπές σε αυτά.

III. Παρατηρήσεις επί των άρθρων

1. Επί του άρθρου 3 (προτεινόμενο άρθρο του 1717)

Με την προτεινόμενη ρύθμιση αντιμετωπίζεται το ζήτημα της κοινής διαθήκης περισσότερων προσώπων. Στο ισχύον δίκαιο η κοινή διαθήκη θεωρείται άκυρη (άρθρο 1717 του ΑΚ). Το νέο άρθρο 1717 του ΑΚ ορίζει ότι η σύμβαση διαθήκης από περισσότερους με την ίδια πράξη μπορεί να ισχύσει ως κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου, εφόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις της. Συμφώνως με την παράγραφο 1 του νέου άρθρου 1799 του ΑΚ, με την

επιφύλαξη του νέου άρθρου 1804 ΑΚ περί ανάκλησης λόγω παραπτώματος του τιμωμένου, οι συμβαλλόμενοι δεσμεύονται από τις ανωτέρω συμβάσεις, και δεν μπορούν να τις ανακαλέσουν μονομερώς. Για τις συνδικαιοπραξίες, όμως, ισχύει το ελεuthέρως ανακλητό, δυνάμει της παραγράφου 2 του νέου άρθρου 1799 του ΑΚ.

Συναφώς, παρατηρείται ότι, εκτός από την ανάκληση λόγω παραπτώματος του τιμωμένου (νέο άρθρο 1804 του ΑΚ), υπάρχουν και άλλοι λόγοι μονομερούς αποδέσμευσης από κληρονομική σύμβαση αιτία θανάτου: Η ακύρωση λόγω πλάνης, απάτης ή απειλής (νέο άρθρο 1803 του ΑΚ), η άσκηση δικαιώματος υπαναχώρησης από τον κληρονομούμενο (νέο άρθρο 1805 του ΑΚ), η κληρονομική ανικανότητα ή αναξιότητα (νέα άρθρα 1857 και 1858 του ΑΚ, βλ. Αν. Βαλτούδη, Σκέψεις για τις κληρονομικές συμβάσεις αιτία θανάτου υπό το σχέδιο νόμου για το νέο Κληρονομικό Δίκαιο, στον συλλογικό τόμο της Ένωσης Νομικών Βορείου Ελλάδος, όπ. π., σελ. 130 επ.).

Υπό το φως των ανωτέρω, η προτεινόμενη ρύθμιση πρέπει να συμπληρωθεί με τις ανωτέρω περιπτώσεις μονομερούς αποδέσμευσης.

2. Επί του άρθρου 3 (προτεινόμενα άρθρα 1719, 1723, 1749 του ΑΚ)

Με την προτεινόμενη ρύθμιση, που αντικαθιστά το άρθρο 1719 του ΑΚ, αναγνωρίζεται στον ανήλικο που έχει συμπληρώσει το 16ο έτος της ηλικίας του η ικανότητα σύνταξης διαθήκης. Το ισχύον άρθρο 1719 εδ. α΄ του ΑΚ ορίζει ότι ο ανήλικος είναι ανίκανος για σύνταξη διαθήκης, επειδή δεν διαθέτει την απαιτούμενη πνευματική ωριμότητα για να διαμορφώσει ελεύθερα τη βούλησή του. Εν προκειμένω γεννώνται τα ακόλουθα ζητήματα:

α) Στα νέα άρθρα 1723 (ανίκανος για σύνταξη ιδιόγραφης διαθήκης) και 1749 του ΑΚ (ανίκανος για μυστική διαθήκη) γίνεται αναφορά σε «ανήλικο», άρα σε πρόσωπο που δεν έχει συμπληρώσει το 18ο έτος της ηλικίας του, και όχι στον ανήλικο που δεν έχει συμπληρώσει το 16ο έτος της ηλικίας του, όπως στο άρθρο 1729 αρ. 3 του ΑΚ, όπου γίνεται ειδική αναφορά στην ανικανότητα του ανηλίκου που δεν έχει συμπληρώσει το 16ο έτος της ηλικίας του να συμπράξει ως μάρτυρας σε διαθήκη. Φαίνεται ότι η βούληση του νομοθέτη είναι να νοείται, και στα άρθρα 1723 και 1749 του ΑΚ, ο ανήλικος που δεν έχει συμπληρώσει το 16ο έτος της ηλικίας του. Το ζήτημα πρέπει να διευκρινισθεί, προς αποφυγή παρερμηνειών.

β) Υπό το ισχύον άρθρο 1719 εδ. α΄ του ΑΚ, υπάρχει διχογνωμία αναφορικά με τη σχέση του προς το άρθρο 135 του ΑΚ, υπό την έννοια αν είναι έγκυρη η διαθήκη που καταρτίστηκε από ανήλικο που δεν έχει συμπληρώσει το 14ο έτος της ηλικίας του, όταν διαθέτει με τη διαθήκη περιουσιακά στοιχεία που απέκτησε από την προσωπική του εργασία ή που του δόθηκαν για

να τα χρησιμοποιεί ή να τα διαθέτει ελεύθερα. Και οι δύο διατάξεις εμφανίζουν στοιχεία ειδικότητας. Ως εκ τούτου, πρέπει να αποσαφηνισθεί αν η διαθήκη θα είναι εν προκειμένω άκυρη κατ' εφαρμογή του νέου άρθρου 1719 εδ. α' του ΑΚ ή έγκυρη κατ' εφαρμογή του άρθρου 135 του ΑΚ.

3. Επί του άρθρου 3 (προτεινόμενα άρθρα 1798-1807 και 1838-1843 του ΑΚ)

Δεδομένου ότι ο θεσμός των κληρονομικών συμβάσεων αιτία θανάτου και των κληρονομικών συμβάσεων με τις οποίες ένα πρόσωπο παραιτείται εκ των προτέρων από μελλοντικά δικαιώματά του στην κληρονομία του αντισυμβαλλομένου του, εν όλω ή εν μέρει, με ή χωρίς αντάλλαγμα (νέα άρθρα 1838 επ. του ΑΚ) είναι νέος, και προκειμένου να υπάρχει ασφάλεια δικαίου, θα ήταν σκόπιμο να ρυθμισθεί από το αρμόδιο Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών το ζήτημα της φορολογικής τους μεταχείρισης, με σκοπό, μεταξύ άλλων, να διευκρινισθούν τα ακόλουθα ζητήματα: α) Ότι και επί κληρονομικών συμβάσεων αιτία θανάτου θα εφαρμόζονται οι ρυθμίσεις της φορολογίας κληρονομιών, και όχι αυτές της φορολογίας δωρεών αιτία θανάτου, β) ότι οι προθεσμίες υποβολής των σχετικών δηλώσεων εκκινούν από τη δημοσίευση της κληρονομικής σύμβασης, γ) να ορισθεί τι θα ισχύει ως προς την φορολογική έκπτωση χρεών που αναγνωρίζονται μόνο με την κληρονομική σύμβαση, αλλά και δ) να ρυθμισθεί η φορολογική μεταχείριση του ανταλλάγματος, που, κατά τα νέα άρθρα 1805 του ΑΚ και 1841 του ΑΚ, μπορεί να καταβάλλεται για τη σύναψη κληρονομικών συμβάσεων, και το οποίο μπορεί να συνίσταται σε χρηματικό ποσό, αλλά και σε λοιπά περιουσιακά στοιχεία, ενδεχομένως μη αποτιμητά ή δυσχερώς αποτιμητά σε χρήμα, τουλάχιστον κατά τον χρόνο σύναψης της σύμβασης.

4. Επί του άρθρου 3 (προτεινόμενο άρθρο 1816 του ΑΚ)

Κατά την προτεινόμενη ρύθμιση, εισάγεται, σε περίπτωση προσαύξησης, δικαίωμα αναζήτησης δωρεών, κληρονομιών και κληροδοσιών. Ειδικότερα, ορίζεται ότι, αν δεν κληρονομούν στην εξ αδιαθέτου διαδοχή κατιόντες, αδελφοί, τέκνα, εγγονοί αδελφών και σύζυγος, άρα αν κληρονομούν γονείς στη δεύτερη τάξη (νέο άρθρο 1809 του ΑΚ) ή μόνο παππούδες ή γιαγιάδες ή τέκνα τους, δηλαδή θείοι και θείες του κληρονομούμενου, ή εγγονοί τους, δηλαδή πρώτα ξαδέλφια του κληρονομούμενου στην τέταρτη τάξη (νέο άρθρο 1813 του ΑΚ), καθένας από τους γονείς, τους παππούδες, τις γιαγιάδες, τα τέκνα ή τους εγγονούς τους δικαιούται, εντός τεσσάρων μηνών από τη λήξη των προθεσμιών αποποίησης του άρθρου 1845 του ΑΚ, να ζητήσει, κατά περίπτωση, από τον άλλο γονέα, τους παππούδες, τις γιαγιάδες, τα τέ-

κνα ή τους εγγονούς της άλλης συγγενικής γραμμής που κληρονομούν επίσης εξ αδιαθέτου, την απόδοση, αντικειμένων που ανήκουν στην κληρονομία και προέρχονται από χαριστική εν ζωή παροχή, κληρονομία ή κληροδοσία προς τον κληρονομούμενο από πρόσωπα της ίδιας συγγενικής γραμμής. Προϋπόθεση είναι να σώζονται τα αντικείμενα αυτά, προφανώς, κατά τον χρόνο της σχετικής δήλωσης βουλήσεως του δικαιούχου. Οι δανειστές της κληρονομίας μπορούν να ικανοποιηθούν από το αντικείμενο της χαριστικής εν ζωή παροχής και μετά την απόδοσή του στον γονέα που το ζήτησε, με την επιφύλαξη του άρθρου 1895 του ΑΚ. Αντίστοιχη ρύθμιση έχει εισαχθεί στον γαλλικό Αστικό Κώδικα (άρθρα 738-2 επ., Σωτ. Κοτρώνης, Η αναμόρφωση της εξ αδιαθέτου κληρονομικής διαδοχής, στο συλλογικό έργο της Εταιρείας Νομικών Βορείου Ελλάδος, όπ. π., σελ. 79).

Με την ανωτέρω ρύθμιση επιδιώκεται η μεταφορά περιουσιακών στοιχείων από την οικογένεια της πατρικής στην οικογένεια της μητρικής γραμμής ή αντιστρόφως, όταν δεν υπάρχουν κατιόντες του κληρονομούμενου. Στην Αιτιολογική Έκθεση δεν αναφέρεται ο σκοπός της. Μπορεί να συναχθεί ότι αφορά ιδίως περιπτώσεις γονέων των οποίων έχει λυθεί ή ακυρωθεί ο γάμος ή το σύμφωνο συμβίωσής τους, και το τέκνο τους αποβίωσε, άγαμο, χωρίς σύμφωνο συμβίωσης, χωρίς κατιόντες και χωρίς διαθήκη, οπότε, π.χ., ο πατέρας του μπορεί να αναζητήσει να του αποδοθεί το αντικείμενο της γονικής παροχής του προς το τέκνο κατά το άρθρο 1509 του ΑΚ ή της δωρεάς του (ακίνητο έργο τέχνης κλπ.), εφόσον αυτό σώζεται. Αν δεν υπήρχε η προτεινόμενη ρύθμιση, η μητέρα θα αποκτούσε κληρονομικό δικαίωμα στο αντικείμενο της γονικής παροχής του πατέρα, το οποίο θα τους ανήκε κατά το 1/2, αν και προήλθε από την περιουσία του πατέρα, γεγονός που ενδέχεται να δημιουργούσε ζητήματα διαχείρισης και αξιοποίησής του.

Συναφώς παρατηρείται ότι η διάταξη δημιουργεί ανασφάλεια δικαίου: Η κτήση ενός περιουσιακού στοιχείου με χαριστική αιτία από τον κληρονομούμενο δεν αποτελεί επαρκή λόγο διαχωρισμού του από την υπόλοιπη κληρονομία και απόδοσής του στο πρόσωπο που προέβη στην περιουσιακή αυτή επίδοση. Το αντικείμενο της χαριστικής δικαιοπραξίας έχει πλέον ενταχθεί στην περιουσία του κληρονομούμενου, και πρέπει να είναι υπέγγυο, μαζί με τα λοιπά στοιχεία της κληρονομίας, στους δανειστές του κληρονομούμενου, οι οποίοι δεν μπορούν να γνωρίζουν τον τρόπο απόκτησης κάθε κληρονομιαίου στοιχείου. Η εν λόγω ρύθμιση δεν εναρμονίζεται επαρκώς με την αρχή της δημοσιότητας και την αρχή της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης των δανειστών, λαμβανομένου υπόψη και του γεγονότος ότι η κτήση από χαριστική αιτία μπορεί να έχει γίνει πολλά χρόνια πριν από τον

θάνατο του κληρονομούμενου.

Περαιτέρω, η νομοθετική αναγνώριση της ως άνω αξίωσης απόδοσης των με χαριστική αιτία προσπορισθέντων περιουσιακών στοιχείων θίγει και στερεί περιουσιακά δικαιώματα των προσώπων της άλλης γραμμής τα οποία, ως στοιχεία της κληρονομίας, αποκτώνται αυτοδικαίως με την επαγωγή, δυνάμει του νέου άρθρου 1844 του ΑΚ, με την επιφύλαξη των άρθρων 1198 και (του νέου άρθρου) 1817 του ΑΚ. Τα δικαιώματα αυτά εμπίπτουν στο πεδίο προστασίας της ιδιοκτησίας του άρθρου 17 παρ. 1 και 2 του Συντάγματος και του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ.

5. Επί του άρθρου 3 (προτεινόμενο άρθρο 1817 παρ. 3 του ΑΚ)

Με την προτεινόμενη ρύθμιση, αν στην κληρονομία δεν καλείται σύζυγος ή συγγενής του κληρονομούμενου, αυτή περιέρχεται στο πρόσωπο με το οποίο ο κληρονομούμενος συζούσε μόνιμα σε ελεύθερη ένωση κατά τα τελευταία τρία (3) έτη πριν από τον θάνατό του ή, χωρίς περιορισμό, αν είχε αποκτήσει κοινά τέκνα με τον κληρονομούμενο και αυτά εξέπεσαν πριν ή μετά την επαγωγή. Το πρόσωπο αυτό αποκτά την κληρονομία ήδη κατά τον χρόνο του θανάτου του κληρονομούμενου, μόνο εφόσον το δικαστήριο της κληρονομίας, μετά από αίτησή του, που υποβάλλεται εντός των προθεσμιών του άρθρου 1845 του ΑΚ, βεβαιώσει τις προϋποθέσεις του παρόντος. Στο μεσοδιάστημα, το πρόσωπο αυτό φαίνεται να αποκτά κληρονομικό δικαίωμα υπό την αναβλητική αίρεση της εμπρόθεσμης έκδοσης της ανωτέρω δικαστικής βεβαίωσης. Εκτός, βεβαίως, εάν η βούληση του νομοθέτη είναι να θεωρείται η κληρονομία, κατά τον ίδιο χρόνο, ως σχολάζουσα.

Μπορεί, εν προκειμένω, να εγερθεί προβληματισμός στην περίπτωση κατά την οποία, κατά το χρονικό διάστημα που μεσολαβεί έως την έκδοση της δικαστικής βεβαίωσης, το δικαστήριο της κληρονομίας διατάσσει τη δικαστική της εκκαθάριση μετά από αίτηση προσώπου που έχει έννομο συμφέρον (άρθρο 1893 του ΑΚ), π.χ., ενός δανειστή της κληρονομίας. Υπό το ανωτέρω δεδομένο, η διοίκηση της κληρονομίας από τον εκκαθαριστή θα μπορούσε να δημιουργήσει τετελεσμένα γεγονότα (εκποιήσεις κ.λπ.) για τον σύντροφο του κληρονομούμενου σε ελεύθερη ένωση, αν του δοθεί, τελικώς, η δικαστική βεβαίωση του άρθρου 1817 παρ. 3 του ΑΚ, και θελήσει να διοικήσει την κληρονομία.

6. Επί του άρθρου 3 (προτεινόμενο άρθρο 1819 του ΑΚ)

Όπως αναφέρεται ανωτέρω (υπό II αρ. 7), με το νέο άρθρο 1819 ΑΚ προτείνεται η θέσπιση κληροδοσίας εκ του νόμου υπέρ του προσώπου το οποίο είχε αναλάβει τη φροντίδα του κληρονομούμενου, συμβάλλοντας ουσιωδώς

και χωρίς αντάλλαγμα ή νόμιμη υποχρέωση φροντίδας στην κάλυψη των αναγκών του για χρονικό διάστημα τουλάχιστον έξι μηνών κατά τα τελευταία τρία έτη πριν από τον θάνατο του κληρονομούμενου. Το αντικείμενο της κληροδοσίας είναι χρηματικό ποσό, το ύψος του οποίου προσδιορίζεται από το δικαστήριο, με συνεκτίμηση ιδίως του είδους, της διάρκειας και της έκτασης των αναγκών του κληρονομούμενου. Μπορεί, πάντως, το δικαστήριο, αν το επιβάλλουν οι περιστάσεις, να διατάξει, αντί χρηματικού ποσού, την αυτούσια απόδοση περιουσιακού στοιχείου της κληρονομίας ανάλογης αξίας. Συμφώνως με την Αιτιολογική Έκθεση «[Δ]δικαιούχος της κληροδοσίας μπορεί να είναι κάθε πρόσωπο που παρείχε φροντίδα στον κληρονομούμενο, είτε συγγενής είτε τρίτος, ακόμη[α] και αν είναι κληρονόμος του κληρονομούμενου». Από τα ανωτέρω συνάγεται ότι δεν αποκλείεται να είναι δικαιούχος της ανωτέρω κληροδοσίας πρόσωπο που είχε νομική υποχρέωση φροντίδας του κληρονομούμενου, αν η παροχή του βαίνει πέραν της νομικής του υποχρέωσης. Νομική υποχρέωση φροντίδας υπέχουν ο σύζυγος ή ο σύντροφος στο πλαίσιο του συμφώνου συμβίωσης (άρθρα 1389, 1390 του ΑΚ) και τα πρόσωπα των άρθρων 1485 επ. του ΑΚ που βαρύνονται με αμοιβαία υποχρέωση διατροφής εκ του νόμου. Όχι, όμως, ο σύντροφος από την ελεύθερη ένωσή, ο οποίος, ως φροντιστής, θα μπορούσε να είναι δικαιούχος της ανωτέρω κληροδοσίας.

Επισημαίνεται ότι, εν προκειμένω, για λόγους ασφάλειας δικαίου και προς αποφυγή καταχρηστικών επιβαρύνσεων της κληρονομίας (ιδίως μέσω τρίτων προσώπων, στα οποία καταβλήθηκε αμοιβή για την παροχή φροντίδας στον κληρονομούμενο και τα οποία επικαλούνται ότι συνέβαλαν ουσιωδώς στην κάλυψη των αναγκών του κληρονομούμενου, προσφέροντας υπηρεσίες φροντίδας καθ' υπέρβαση της νομικής υποχρέωσής τους, όπως νοσοκόμες, υπάλληλοι μονάδων φροντίδας ηλικιωμένων κ.λπ.), θα ήταν χρήσιμο να οριοθετείται σαφέστερα ο κύκλος των προσώπων που δικαιούνται να υπαχθούν στη διάταξη, συνεκτιμωμένου και του γεγονότος ότι οι ανωτέρω κληροδοσίες έχουν προβάδισμα στην ικανοποίηση σε σχέση με τις λοιπές κληροδοσίες και τους τρόπους.

7. Επί του άρθρου 3 (προτεινόμενα άρθρα 1820 επ. του ΑΚ)

α) Όπως αναφέρεται ανωτέρω (υπό II 1), υπό το προτεινόμενο νομοθετικό καθεστώς (νέα άρθρα 1820 επ. του ΑΚ), η νόμιμη μοίρα παύει να έχει εμπράγματη και αποκτά ενοχική ενέργεια, συνιστά, δηλαδή, χρηματική αξίωση. Οι κατιόντες, οι γονείς και ο επιζών σύζυγος του κληρονομούμενου, οι οποίοι θα είχαν κληθεί ως εξ αδιαθέτου κληρονόμοι, έχουν αξίωση νόμιμης μοίρας κατά του κληρονόμου, η οποία είναι χρηματική και ανέρχεται στο μι-

σό της εξ αδιαθέτου μερίδας τους. Ο μεριδούχος δεν είναι πλέον (αναγκαστικός) κληρονόμος, άρα δεν ευθύνεται για τα χρέη της κληρονομίας, δεν έχει εμπράγματη συμμετοχή στην κληρονομία περιουσία, δεν αναγράφεται στο κληρονομητήριο, δεν εφαρμόζονται επ' αυτού οι διατάξεις των άρθρων 1844 επ. του ΑΚ περί επαγωγής της κληρονομίας ή περί αποδοχής ή αποποίησης αυτής, ούτε των άρθρων 1867 επ. του ΑΚ περί της αγωγής περί κλήρου ή του άρθρου 983 του ΑΚ περί πλασματικής νομής του κληρονόμου. Παράλληλα, πάντως, προβλέπεται και δυνατότητα αυτούσιας ικανοποίησης του μεριδούχου (ήτοι δυνατότητα αυτούσιας απόδοσης της νόμιμης μοίρας) και θεσπίζεται ειδικό καθεστώς παραγραφής.

Ο μεριδούχος επέχει θέση δανειστή της κληρονομίας. Υπέρ αυτού, όμως, προβλέπεται αυξημένη-προνομιακή προστασία σε σχέση με τους λοιπούς δανειστές της κληρονομίας, δεν αποτελεί, δηλαδή, έναν κοινό δανειστή. Συμφώνως με τα άρθρα 8 και 25 του νομοσχεδίου, η ενοχική αξίωση του μεριδούχου εξασφαλίζεται τόσο με γενικό προνόμιο στην αναγκαστική εκτέλεση (νέο άρθρο 975 παρ. 3Α του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, κατά το οποίο οι απαιτήσεις του μεριδούχου από την αξίωσή του στη νόμιμη μοίρα κατατάσσονται μετά τις αξιώσεις που απορρέουν από την παροχή εξαρτημένης εργασίας, απαιτήσεις δικηγόρων κ.λπ.), όσο και με αναγνώριση του δικαιώματος εγγραφής υποθήκης με τίτλο εκ του νόμου στα ακίνητα της κληρονομίας (νέο άρθρο 1262 περ. 6 του ΑΚ).

Το ζήτημα της νόμιμης μοίρας συνδέεται και με την αναγνώριση, με το νομοσχέδιο, των κληρονομικών συμβάσεων αιτία θανάτου (νέα άρθρα 1798 επ. του ΑΚ) και των κληρονομικών συμβάσεων με τις οποίες ένα πρόσωπο παραιτείται από μελλοντικά του δικαιώματα στην κληρονομία του αντισυμβαλλομένου του (νέα άρθρα 1838 επ. του ΑΚ), άρα και από το δικαίωμα στη νόμιμη μοίρα.

β) Η νομική φύση της νόμιμης μοίρας είχε απασχολήσει ιδιαίτερος την Επιτροπή σύνταξης του Κληρονομικού Δικαίου του Αστικού Κώδικα, η οποία επικεντρώθηκε στα δύο βασικά συστήματα της εποχής: α) Το γερμανικό σύστημα, το οποίο αναγνώριζε στον μεριδούχο το ενοχικό δικαίωμα να απαιτήσει, ως νόμιμη μοίρα, το μισό της εξ αδιαθέτου μερίδας του σε χρήμα και β) το γαλλικό σύστημα της παρακράτησης ("réservation"), κατά το οποίο ο κληρονομούμενος έχει δικαίωμα να διαθέτει ελεύθερα μόνο το «διαθέσιμο» μέρος της περιουσίας του, ενώ το υπόλοιπο έπρεπε να παρακρατηθεί για να περιέλθει στους μεριδούχους, των οποίων το ποσοστό αναγνωριζόταν ως εμπράγματο δικαίωμα. Ο νομοθέτης του Αστικού Κώδικα λειτούργησε μάλλον συνδυαστικά, αα) αναγνωρίζοντας τον μεριδούχο ως κληρονόμο, και όχι ως δανειστή της κληρονομίας, κατ' απόκλιση από το γερμανικό σύστημα,

και ββ) παρέχοντας στον κληρονομούμενο το δικαίωμα να εγκαταστήσει τον μεριδούχο σε ορισμένα στοιχεία της κληρονομίας, αρκεί να εξασφαλίζεται, με την εγκατάσταση αυτή, το ποσοστό της νόμιμης μοίρας του, κατ' απόκλιση προς το γαλλικό σύστημα που δεν αναγνώριζε παρόμοια διανεμητική εξουσία στον κληρονομούμενο, αλλά του επέβαλε τη διατήρηση της *réservé* (Απ. Γεωργιάδης, Κληρονομικό Δίκαιο, 3η έκδ., 2023, αρ. 11 επ.).

γ) Υπό το ισχύον δίκαιο, ο μεριδούχος είναι αναγκαστικός κληρονόμος. Η αναγκαστική κληρονομική διαδοχή συνυπάρχει με τους δύο άλλους τρόπους κληρονομικής διαδοχής, την εξ αδιαθέτου και τη διαδοχή από διαθήκη.

Το δικαίωμα στη νόμιμη μοίρα συνιστά, υπό το ισχύον δίκαιο, περιορισμό στην ελευθερία του διατιθέναι, δηλαδή στην ελευθερία του διαθέτη να ρυθμίζει την τύχη της περιουσίας του αιτία θανάτου, η οποία αποτελεί θεμελιώδη αρχή του κληρονομικού δικαίου και εκδήλωση της αρχής της ιδιωτικής αυτονομίας (άρθρο 2 παρ. 1 του Συντάγματος και 5 παρ. 1 του Συντάγματος). Σκοπός της αναγνώρισης του δικαιώματος στη νόμιμη μοίρα είναι η ανάγκη προστασίας των μελών της στενής οικογένειας του κληρονομούμενου, μέσω της θέσπισης της υποχρέωσής του να τους εγκαταστήσει τουλάχιστον σε ένα συγκεκριμένο ποσοστό από την κληρονομία, τόσο για οικονομικούς και κοινωνικούς όσο και για ηθικούς λόγους. Οι ισχύουσες ρυθμίσεις για τη νόμιμη μοίρα δεν αναιρούν το γενικό προβάδισμα της ελευθερίας του διατιθέναι, αλλά επιφέρουν συγκεκριασμό ανάμεσα στην ελευθερία αυτή, η οποία κατοχυρώνεται στα άρθρα 2 παρ. 1 και 5 παρ. 1 του Συντάγματος και την ανάγκη προστασίας της οικογένειας, η οποία βρίσκεται έρεισμα και στο άρθρο 21 παρ. 1 του Συντάγματος, χωρίς, πάντως, αυτό να σημαίνει ότι η ως άνω συνταγματική διάταξη απαιτεί τη διατήρηση σε ισχύ των διατάξεων για τη νόμιμη μοίρα, καθώς εναπόκειται στην ευχέρεια του νομοθέτη να επιλέξει το μέτρο και τον τρόπο προστασίας (Μιχ. Σταθόπουλος, σε Γεωργιάδη-Σταθόπουλου ΑΚ, Εισαγ. 1825-1845, αρ. 6-8).

δ) Ο εμπράγματος χαρακτήρας της νόμιμης μοίρας που θεσπίζει το ισχύον άρθρο 1825 του ΑΚ διασφαλίζει ότι ο μεριδούχος συμμετέχει κατά το ποσοστό της νόμιμης μοίρας ως κληρονόμος, αποκτώντας άμεσα και αυτοδικαίως τα στοιχεία της κληρονομίας που αντιστοιχούν στο ποσοστό της νόμιμης μοίρας του, σε συνδυασμό με το άρθρο 1846 του ΑΚ για την αυτοδίκαιη κτήση από την επαγωγή, υπό την επιφύλαξη του άρθρου 1198 του ΑΚ. Δηλαδή, ο μεριδούχος είναι αυτοδικαίως εμπράγματος δικαιούχος σε όλα τα πράγματα της κληρονομίας και συμμετέχει σε όλα τα ενοχικά δικαιώματα της κληρονομίας, κατά το ποσοστό της νόμιμης μοίρας του.

Ο νομοθέτης προτίμησε τότε τον εμπράγματο, έναντι του ενοχικού, χαρακτήρα της νόμιμης μοίρας, κρίνοντας ότι ο ενοχικός χαρακτήρας του δικαιώ-

ματος δεν παρείχε επαρκή προστασία στον μεριδούχο, διότι η ικανοποίηση της ενοχικής αξίωσής του τελούσε σε σχέση εξάρτησης από τη φερεγγυότητα του κληρονόμου (Γ. Γεωργιάδης, Η προστασία της νόμιμης μοίρας, 2013, § 40, αρ. 11 επ.). Με τον εμπράγματο χαρακτήρα του δικαιώματος, ο μεριδούχος προστατεύεται από τον ανωτέρω κίνδυνο αφερεγγυότητας και, παραλλήλως, απολαύει των δικαιωμάτων του κληρονόμου, κάθε δε διάταξη διαθήκης που περιέχει περιορισμό του δικαιώματος στη νόμιμη μοίρα, είναι αυτοδικαίως άκυρη.

ε) Εντούτοις, κατά την παρούσα αναθεώρηση του κληρονομικού δικαίου, κρίθηκε ότι, υπό τα σημερινά κοινωνικά και οικονομικά δεδομένα, οι διατάξεις για τη νόμιμη μοίρα δημιουργούν δυσλειτουργίες, διότι επιφέρουν αναγκαστική συγκυριότητα εκ του νόμου μεταξύ του μεριδούχου και του κληρονόμου σε κάθε ένα από τα στοιχεία της κληρονομιάς. Αυτή η πολυδιάσπαση του ιδιοκτησιακού καθεστώτος εμποδίζει την αξιοποίηση σημαντικών περιουσιακών στοιχείων, όπως είναι τα ακίνητα και οι επιχειρήσεις. Ειδικά για την οικονομία, δημιουργούνται, κατά την ανωτέρω άποψη, προβλήματα στη διασφάλιση της ομαλής διαδοχής ιδίως στις οικογενειακές επιχειρήσεις, που στην Ελλάδα, αποτελούν τον κορμό του ελληνικού παραγωγικού τομέα. Με την πρόσδοση ενοχικού χαρακτήρα στο δικαίωμα της νόμιμης μοίρας, σε συνδυασμό με την εισαγωγή του θεσμού των κληρονομικών συμβάσεων αιτία θανάτου και της δυνατότητας εκ των προτέρων παραίτησης από τη νόμιμη μοίρα, ενισχύεται η ελευθερία του κληρονομούμενου να διαμορφώσει τις προϋποθέσεις για την ομαλή συνέχιση της οικογενειακής επιχείρησης, με ταυτόχρονη άμβλυνση των κραδασμών στο εσωτερικό της οικογένειας, ιδίως σήμερα που δεν είναι σπάνιο ο κληρονομούμενος να έχει τέκνα από προηγούμενους γάμους και να προσπαθεί να διατηρήσει ισορροπίες μεταξύ τους (βλ. Απ. Γεωργιάδη, Το Σχέδιο Νόμου για τον εκσυγχρονισμό του κληρονομικού δικαίου, όπ. π., σελ. 5).

στ) Συναφώς, παρατηρείται ότι το ζήτημα της στάθμισης μεταξύ της ελευθερίας διάθεσης του κληρονομούμενου και της προστασίας της οικογένειάς του είναι ιδιαίτερος δυσχερές και ότι είχε προβληματίσει σοβαρά και τους συντάκτες του Αστικού Κώδικα. Αναφέρεται χαρακτηριστικά το επιχείρημα του καθηγητή Γ. Μπαλή περί κατάτμησης της ιδιοκτησίας των αγρών και των επιχειρήσεων με την υιοθέτηση του εμπράγματος χαρακτήρα της νόμιμης μοίρας κατά το γαλλικό σύστημα, στο οποίο ο καθηγητής Κ. Τριανταφυλλόπουλος απάντησε με το επιχείρημα ότι στην Ελλάδα, ούτως ή άλλως, υπάρχει κατάτμηση, λόγω της εκτεταμένης εξ αδιαθέτου διαδοχής, ενώ ο καθηγητής Π. Θηβαίος υποστήριξε ότι ο ενοχικός χαρακτήρας της νόμιμης μοίρας αποξενώνει τον νόμιμο μεριδούχο από την κληρονομία και τον καθιστά

απλό δανειστή της, επιτρέποντας, στην πράξη, στον κληρονόμο να εκποιήσει ολόκληρη την κληρονομία, πριν ο μεριδούχος ασκήσει το δικαίωμά του και μη αντιμετωπίζοντας τις δυσκολίες αποτίμησης της αξίας του δικαιώματός του (βλ., αναλυτικώς, Χ. Σόρτογλου, Η νομική φύση της νόμιμης μοίρας υπό αναθεώρηση στο σχέδιο αναμόρφωσης του κληρονομικού δικαίου: Δογματικές και δικαιοπολιτικές επιφυλάξεις, ΕφΑΔΠολΔ 2026, σελ. 31 επ.).

Οι προβληματισμοί αυτοί παραμένουν σε μεγάλο βαθμό επίκαιροι ακόμη και σήμερα: Η μια πλευρά είναι ότι οι μεριδούχοι μένουν εκτός της ευθύνης του κληρονόμου για τα χρέη της κληρονομίας, και ότι ανταγωνίζονται κατά τρόπο προνομιακό, δηλαδή όχι με ίσους όρους, τους δανειστές της κληρονομίας (άρθρο 8 για τον εκ του νόμου τίτλο εγγραφής υποθήκης των νόμιμων μεριδούχων στα ακίνητα της κληρονομίας και άρθρο 25 του νομοσχεδίου για την καθιέρωση προνομίου υπέρ της νόμιμης μοίρας στο άρθρο 975 του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας). Η άλλη πλευρά είναι ότι, τουλάχιστον τυπικά, μειώνεται προστασία δεκαετιών στα μέλη της στενής οικογένειας του κληρονομούμενου, τους γονείς, τα τέκνα και τον επιζώντα σύζυγο, τα οποία, θεωρητικά, θα μπορούσαν να αντιμετωπίζουν πρόβλημα επιβίωσης μετά τον θάνατο του κληρονομούμενου. Η εξομοίωσή τους με απλούς δανειστές χρηματικής απαίτησης εξασθενεί τη νομική θέση τους, γεγονός που δεν αντισταθμίζεται πλήρως από τα άρθρα 8 και 25 του νομοσχεδίου, λαμβανομένου υπόψη, μεταξύ άλλων, π.χ., ότι τα ακίνητα της κληρονομίας ενδέχεται να είναι ήδη βεβαρημένα με υποθήκες και η κληρονομία να μην επαρκεί για την ικανοποίηση όλων των ενυπόθηκων δανειστών (βλ. Κ. Φουντεδάκη, Οι αλλαγές στη νόμιμη μοίρα, συλλογικός τόμος της Ένωσης Νομικών Βορείου Ελλάδος, όπ. π., σελ. 90 επ.).

Υπό την έννοια αυτή, μπορεί να υποστηριχθεί, υπό προϋποθέσεις, και χωρίς να παραγνωρίζεται η υπαρκτή ανάγκη αντιμετώπισης του προβλήματος της κατάτμησης της ιδιοκτησίας, ότι η προστασία του γάμου και της οικογένειας, κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 21 παρ. 1 του Συντάγματος, να μην δεν επιβάλλει τη διατήρηση του εμπράγματος χαρακτήρα της νόμιμης μοίρας ως μέσου προστασίας, συνδέεται, εντούτοις, με τη εμπέδωση συνθηκών αλληλεγγύης μεταξύ των μελών της οικογένειας, η οποία επιτάσσει την αποτελεσματική διασφάλιση μιας ελάχιστης υποχρεωτικής συμμετοχής τους στην κληρονομία.

8. Επί του άρθρου 3 (προτεινόμενο άρθρο 1892 του ΑΚ)

Συμφώνως με το νέο άρθρο 1892 του ΑΚ, ο κληρονόμος δεν ευθύνεται με την ατομική του περιουσία για τις υποχρεώσεις της κληρονομίας, εκτός αν δηλώσει στον γραμματέα του δικαστηρίου της κληρονομίας ότι θα τη διαχει-

ρίζεται και θα τη διαθέτει ελεύθερα ή αν συντρέχει κάποια από τις περιπτώσεις του άρθρου 1895. Αυτό μπορεί να συμβεί, π.χ., αν ο κληρονόμος δεν έχει σημαντική ατομική περιουσία και επιθυμεί να προχωρήσει σε διαχείριση και ελεύθερη διάθεση της κληρονομίας.

Ως προς τη δήλωση του κληρονόμου δεν ορίζεται προθεσμία. Δεδομένου ότι η Αιτιολογική Έκθεση δεν παρέχει σχετική διευκρίνιση, συνάγεται ότι, με την άπρακτη πάροδο της προθεσμίας αποποίησης του νέου άρθρου 1845 του ΑΚ (τέσσερις μήνες από τη γνώση της επαγωγής και του λόγου της ή ένα έτος αν ο κληρονομούμενος είχε την τελευταία κατοικία του στο εξωτερικό ή αν ο κληρονόμος διέμενε κατά την έναρξη της προθεσμίας στο εξωτερικό), ο κληρονόμος ευθύνεται περιορισμένα και ότι η δήλωση για τη διαχείριση και την ελεύθερη διάθεση της κληρονομίας είναι ενιαία για όλα τα στοιχεία της κληρονομίας και απρόθεσμη. Θα ήταν, επίσης, χρήσιμο να διευκρινισθεί αν η δήλωση του κληρονόμου είναι ανακλητή και αν μπορεί, μετά τη θέσπιση περιορισμένης εκ του νόμου ευθύνης του συμφώνως με το άρθρο 1892 του ΑΚ και την έναρξη της διαδικασίας διορισμού εκκαθαριστή, να αλλάξει γνώμη και να προβεί επιγενομένως σε δήλωση διαχείρισης και ελεύθερης διάθεσης της κληρονομίας.

9. Επί του άρθρου 3 (προτεινόμενο 1894 του ΑΚ σε συνδυασμό με το προτεινόμενο άρθρο 1892 του ΑΚ)

α) Όπως αναφέρεται ανωτέρω, από τις σημαντικές καινοτομίες του νομοσχεδίου είναι το ζήτημα της ευθύνης του κληρονόμου, ο οποίος δεν ευθύνεται με την ατομική του περιουσία για τις υποχρεώσεις της κληρονομίας, εκτός εάν υπέβαλε δήλωση για ελεύθερη διάθεση και διαχείριση της κληρονομίας ή αν συντρέχουν λόγοι επίτασης της ευθύνης του κατά το άρθρο 1895. Σε αυτή την περίπτωση τίθενται σε κίνδυνο τα συμφέροντα των ατομικών δανειστών του που συρρέουν με τους δανειστές της κληρονομίας.

Με τη δημοσίευση της απόφασης που διατάσσει την εκκαθάριση, τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις της κληρονομίας αποχωρίζονται αυτοδικαίως από την περιουσία του κληρονόμου και αποτελούν χωριστή ομάδα που διοικείται από τον εκκαθαριστή.

β) Πριν από τον διορισμό του εκκαθαριστή, τον οποίο μπορεί να ζητήσει από το δικαστήριο τόσο ο κληρονόμος όσο και κάποιος δανειστής της κληρονομίας ή όποιος έχει έννομο συμφέρον, η διοίκηση της κληρονομίας ανήκει στον περιορισμένως ευθυνόμενο κληρονόμο, που έχει ήδη αποκτήσει αυτοδικαίως την κληρονομία με την επαγωγή, υπό την επιφύλαξη των άρθρων 1198 και 1817 (νέο άρθρο 1844 του ΑΚ), οπότε η ατομική του περιουσία είναι ενιαία με την κληρονομία και ο κληρονόμος είναι φορέας και των δύο πε-

ριουσιών. Αυτό φαίνεται να συνεπάγεται υπεγγυότητα της κληρονομίας και έναντι των ατομικών δανειστών του κληρονόμου, γεγονός που δυσχεραίνει τη θέση των δανειστών της κληρονομίας.

γ) Η περιορισμένη ευθύνη του κληρονόμου και η ενότητα της κληρονομίας με την ατομική του περιουσία προ της δικαστικής εκκαθάρισης ισχύει και στην περίπτωση του ανήλικου κληρονόμου, ενώ, υπό το ισχύον σύστημα της υποχρεωτικής αποδοχής με το ευεργέτημα της απογραφής, όταν γίνει η δήλωση της αποδοχής με το ευεργέτημα της απογραφής, τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις της κληρονομίας αποχωρίζονται αυτοδικαίως από την περιουσία του κληρονόμου και αποτελούν χωριστή ομάδα (άρθρο 1905 του ΑΚ).

δ) Στο πλαίσιο της άσκησης διοίκησης, συμφώνως με το νέο άρθρο 1895 παρ. 1 εδ. γ' του ΑΚ, ο κληρονόμος έχει δικαίωμα (και όχι υποχρέωση) να διαθέτει κεφάλαιο της κληρονομίας προς τον σκοπό της ικανοποίησης των δανειστών και της συντήρησης των αντικειμένων της. Η ρύθμιση αυτή δεν φαίνεται να εναρμονίζεται πλήρως με την παράγραφο 3 του ίδιου άρθρου που ορίζει ότι ο κληρονόμος ευθύνεται απεριορίστως, δηλαδή και με την ατομική του περιουσία, αν δεν τηρήθηκε η σειρά ικανοποίησης των δανειστών που καθορίζεται, υπό την έννοια ότι φαίνεται να «τιμωρείται» ο κληρονόμος, επειδή δεν τήρησε τη σειρά ικανοποίησης των δανειστών, αν και η ικανοποίησή τους, κατά τα ανωτέρω, ορίζεται ως δικαίωμα και όχι ως καθήκον του.

ε) Παρατηρείται ότι, και γενικότερα, ο περιορισμένως ευθυνόμενος (έως το ύψος του ενεργητικού και μόνο με τα περιουσιακά τα στοιχεία της κληρονομίας) κληρονόμος, στο στάδιο προ της δικαστικής εκκαθάρισης, δεσμεύεται μεν από τις δικλίδες ασφαλείας του νέου άρθρου 1895 του ΑΚ για την αποτροπή ματαίωσης της ικανοποίησης των δανειστών, εντούτοις δεν υπέχει σαφείς υποχρεώσεις ενεργειών διοίκησης της κληρονομίας με γνώμονα την πρόωξη της ικανοποίησης των δανειστών της, όπως ο εκκαθαριστής με τις προτεινόμενες ρυθμίσεις των άρθρων 1896 επ. του ΑΚ ή όπως ο κληρονόμος που αποδέχεται με το ευεργέτημα της απογραφής (ισχύοντα άρθρα 1905 επ., τα οποία καταργούνται με το νομοσχέδιο), π.χ., υποχρέωση σύνταξης απογραφής, τήρηση προθεσμιών, ενώ, ταυτοχρόνως, έχει δικαίωμα απόληψης των ωφελημάτων της, π.χ., είσπραξης μισθωμάτων, αντί να χρησιμοποιούνται αυτά για την ικανοποίηση των δανειστών.

10. Επί του άρθρου 3 (προτεινόμενο άρθρο 1895 παρ. 1 και 2 του ΑΚ)

α) Με την πρώτη παράγραφο της προτεινόμενης ρύθμισης ορίζεται ότι ο κληρονόμος δεν έχει δικαίωμα να διαθέτει αντικείμενα της κληρονομίας χωρίς άδεια του δικαστηρίου, η οποία παρέχεται για σπουδαίο λόγο που αφορά τη ζωή ή την υγεία του κληρονόμου ή του συζύγου ή των γονέων ή των τέ-

κνων του, εκτός εάν είχε υποβάλει τη δήλωση της παρ. 1 του άρθρου 1892 του ΑΚ. Έχει, όμως, δικαίωμα να αποκομίζει τα ωφελήματα της κληρονομίας, π.χ., μισθώματα, τόκους, μερίσματα, και να διαθέτει μέρος του κεφαλαίου της με σκοπό την ικανοποίηση των δανειστών ή τη συντήρηση των αντικειμένων της. Από τις ανωτέρω περιπτώσεις (εκτός της δήλωσης για ελεύθερη διάθεση) συνάγεται ότι ο κληρονόμος δεν ευθύνεται απεριορίστως για τα χρέη της κληρονομίας. Στην πράξη, είναι πιθανό να αμφισβητηθεί το αν ενήργησε για την ικανοποίηση των δανειστών ή για τη συντήρηση της κληρονομίας, αλλά αυτό είναι ένα ζήτημα που μπορεί να λυθεί από το δικαστήριο. Αντιθέτως, αν προβεί εκποιήσεις χωρίς δικαστική άδεια, ευθύνεται και με την ατομική του περιουσία. Γενικότερα, η δυνατότητα μετάβασης από την περιορισμένη ευθύνη του κληρονόμου προς την ευθύνη του και με την ατομική του περιουσία για τους λόγους που ορίζονται στην προτεινόμενη ρύθμιση φαίνεται να δημιουργεί συνθήκες ανασφάλειας δικαίου για τον κληρονόμο (Βλ. Κ. Παντελίδου, Η ευθύνη του κληρονόμου για τις υποχρεώσεις της κληρονομίας-Κριτικές παρατηρήσεις για την αναμόρφωση του Κληρονομικού Δικαίου, ΕφΑΔΠολΔ 3/2026, σελ. 212 επ., 216 επ.).

β) Περαιτέρω, η χρήση του όρου «αποκομίζει» τα ωφελήματα της κληρονομίας παραπέμπει όχι σε απλή είσπραξή τους για λογαριασμό των δανειστών, αλλά σε δυνατότητα ένταξής τους στην ατομική του περιουσία, πράγμα που συνιστά απόκλιση από τον γενικό κανόνα του χωρισμού της κληρονομίας από την ατομική περιουσία του κληρονόμου: Ο κληρονόμος μπορεί, δηλαδή, να επιλέγει να μην ευθύνεται για τα χρέη της κληρονομίας, αλλά να απολαύει σημαντικών οφελών από αυτήν, πράγμα που δεν φαίνεται δίκαιο για τους δανειστές. Χρήζει, επομένως, αποσαφήνισης, αν αυτή είναι η βούληση του νομοθέτη.

γ) Εξ άλλου, το ζήτημα του δικαιώματος του κληρονόμου να αποκομίζει τα ωφελήματα της κληρονομίας που έχει τεθεί υπό δικαστική εκκαθάριση παράσταται προβληματικό και από φορολογικής πλευράς, δοθέντος ότι, ενώ, κατά το άρθρο 1894 του ΑΚ, η υπό εκκαθάριση κληρονομία συνιστά χωριστή ομάδα περιουσίας, η οποία, κατά λογική ακολουθία, θα έχει αυτοτελή φορολογική υποχρέωση για τα εισοδήματα της κληρονομίας (βλ., αντιστοίχως, ως προς τον Ενιαίο Φόρο Ιδιοκτησίας Ακινήτων, το άρθρο 9 παρ. 2 περ. δ' του, κυρωθέντος διά του ν. 5219/2025, Κώδικα Φορολογίας Περιουσίας), τα εισοδήματα (ωφελήματα) αυτά φαίνεται να περιέρχονται στον κληρονόμο, αν αυτός κάνει χρήση του ως άνω δικαιώματός του, χωρίς να έχει καταβάλει επ' αυτών φόρο.

δ) Επιπλέον, το δεύτερο εδάφιο της δεύτερης παραγράφου του νέου άρθρου 1895 του ΑΚ ορίζει ότι «[Κ]κάθε διάθεση που έγινε από τον κληρονόμο

κατά παράβαση της απαίτησης για προηγούμενη δικαστική άδεια είναι άκυρη υπέρ των δανειστών της κληρονομίας, εφόσον ματαιώνει την ικανοποίηση των απαιτήσεών τους». Εισάγεται, δηλαδή, σχετική ακυρότητα, υπέρ των δανειστών των δικαιοπραξιών που συνάπτει ο κληρονόμος με τους τρίτους, ακόμη και αν αυτοί είναι καλόπιστοι, εφόσον οι δανειστές θεωρήσουν ότι τίγονται τα συμφέροντά τους και, συγκεκριμένως, αν ματαιώνεται η ικανοποίηση των αξιώσεών τους. Για λόγους δημοσιότητας, και προς εμπέδωση της ασφάλειας δικαίου στις συναλλαγές, θα μπορούσαν, εν προκειμένω, οι τρίτοι, προ της συναλλαγής, να ζητούν από τον κληρονόμο την επίδειξη της σχετικώς χορηγηθείσας άδειας του δικαστηρίου ή της δήλωσης της διαχείρισης και ελεύθερης διάθεσης, έστω και αν αυτό δυσχεραίνει τις συναλλαγές που αφορούν αντικείμενα της κληρονομίας.

11. Επί των άρθρων 12 και 15

Με την προτεινόμενη ρύθμιση αντικαθίσταται το άρθρο 1527 του ΑΚ για την ευθύνη των γονέων και την προστασία του ανηλίκου σε περίπτωση επαγωγής της κληρονομίας, ως ακολούθως: «Για την κληρονομία που επάγεται σε ανήλικο τέκνο οι γονείς του μπορούν να υποβάλουν τη δήλωση της παρ. 1 του άρθρου 1892 μόνο μετά από άδεια δικαστηρίου. Η άδεια χορηγείται εφόσον: 1. οι γονείς δηλώσουν ότι θα ευθύνονται για τις υποχρεώσεις της κληρονομίας εις ολόκληρον με το τέκνο και 2. η αξία της περιουσίας τους ισούται ή υπερβαίνει την αξία της ατομικής περιουσίας του τέκνου κατά τον χρόνο κατάθεσης της αίτησης. Η υποβολή της δήλωσης δεν επιφέρει επίταση της ευθύνης του τέκνου έναντι των δανειστών της κληρονομίας και με την ατομική του περιουσία. Δικαίωμα αναγωγής των γονέων κατά του τέκνου αποκλείεται. Αν οι γονείς παραλείψουν να υποβάλουν δήλωση ή δεν τους χορηγήθηκε η σχετική άδεια του δικαστηρίου, οι γονείς ευθύνονται με την περιουσία τους έναντι των δανειστών της κληρονομίας για την περίπτωση που διέθεσαν αντικείμενά της. Το ίδιο ισχύει και αν η αξία της κληρονομίας μειώθηκε από την πλημμελή διαχείριση των γονέων, η οποία οφείλεται σε δόλο ή βαριά τους αμέλεια». Όπως επισημαίνεται στην Αιτιολογική Έκθεση, με την προτεινόμενη ρύθμιση «εξεροθολογίζονται με βάση το συμφέρον των τέκνων οι προϋποθέσεις για τη διοίκηση της περιουσίας των τέκνων.

Συναφώς παρατηρούνται τα εξής:

α) Οι γονείς του ανηλίκου μπορούν, κατά τα ανωτέρω, να υποβάλουν δήλωση για τη διαχείριση και ελεύθερη διάθεση της κληρονομίας μόνο μετά από σχετική άδεια του δικαστηρίου, πιθανότατα για λόγους προστασίας των συμφερόντων του ανηλίκου. Εντούτοις, δεδομένου ότι, όπως αναφέρεται ανωτέρω, κατά την προτεινόμενη ρύθμιση, η ως άνω δήλωση δεν επιφέρει επίταση της ευθύνης του ανηλίκου υπό την έννοια της ευθύνης του με την α-

τομική του περιουσία έναντι των δανειστών της κληρονομίας, και δεν φαίνεται να επηρεάζει τα συμφέροντά του, δεν είναι νοητό γιατί απαιτείται λήψη σχετικής δικαστικής άδειας από τους γονείς.

β) Μετά τη χορήγηση της ανωτέρω δικαστικής άδειας, οι γονείς ευθύνονται εις ολόκληρον με το τέκνο έναντι των δανειστών, αλλά η ευθύνη του τέκνου είναι ποσοτικώς περιορισμένη, ενώ η ευθύνη των γονέων είναι απεριόριστη, έχουν δε δηλώσει στο δικαστήριο, προκειμένου να τους χορηγηθεί η άδεια, ότι η αξία της περιουσίας τους ισούται ή υπερβαίνει την αξία της ατομικής περιουσίας του τέκνου κατά τον χρόνο κατάθεσης της αίτησης. Η ανωτέρω εις ολόκληρον ευθύνη προσμοιάζει προς αυτή του άρθρου 479 του ΑΚ για τη μεταβίβαση επιχείρησης. Αν δοθεί η άδεια ελεύθερης διάθεσης στους γονείς, φαίνεται ότι μπορούν αυτοί να προβαίνουν σε διάθεση των κληρονομιών, χωρίς άλλη διατύπωση και κυρίως χωρίς να χρειάζεται να επικαλεσθούν συντήρηση των κληρονομιών ή άλλο λόγο από τους οριζόμενους στο νέο άρθρο 1892 του ΑΚ. Παρατηρείται ότι θα ήταν χρήσιμη η αποσαφήνιση της σχέσης της δικαστικής άδειας της προτεινόμενης ρύθμισης με την άδεια του άρθρου 1624 του ΑΚ, που απαιτείται για σοβαρές διαχειριστικές πράξεις και κυρίως για τη διάθεση της περιουσίας του ανηλίκου, η οποία παρέχεται όταν υπηρετείται το συμφέρον του ανηλίκου ή όταν η διάθεση είναι αναγκαία. Πιθανότερο παρίσταται να κατισχύει η προτεινόμενη ρύθμιση ως ειδικότερη.

γ) Επί του άρθρου 15 του νομοσχεδίου, με το οποίο τροποποιείται το άρθρο 1625 του ΑΚ: Η προτεινόμενη ρύθμιση ορίζει ότι εφαρμόζεται αναλόγως το νέο άρθρο 1527 του ΑΚ στην περίπτωση του επιτρόπου. Το ίδιο και το άρθρο 1678 παρ. 3 του ΑΚ αναφορικός με τις πράξεις που επιχειρεί ο δικαστικός συμπαραστάτης επί υποβολής προσώπου σε καθεστώς πλήρους στερητικής δικαστικής συμπαράστασης στην περιουσία του, το οποίο παρέμεινε στο άρθρο 1527 του ΑΚ. Όπως αναφέρεται ανωτέρω, το νέο άρθρο 1527 του ΑΚ εισάγει απεριόριστη ευθύνη των γονέων έναντι των δανειστών του ανηλίκου στις οριζόμενες περιπτώσεις, μεταξύ των οποίων και η περίπτωση μείωσης της αξίας της κληρονομίας εξαιτίας πλημμελούς διαχείρισής της από τους γονείς, η οποία οφείλεται σε δόλο ή βαριά αμέλεια τους. Με ανάλογη εφαρμογή της διάταξης στον επίτροπο και στον δικαστικό συμπαραστάτη, δυνάμει του άρθρου 15 του νομοσχεδίου και του άρθρου 1625 του ΑΚ, οδηγούμαστε σε εις ολόκληρον ευθύνη του δικαστικού συμπαραστάτη και του επιτρόπου προς το ευάλωτο πρόσωπο, αν ασκούν κακή διαχείριση και μειώσουν την περιουσία του ευάλωτου προσώπου από δόλο ή βαριά αμέλεια. Αυτή η έννομη συνέπεια θα λειτουργούσε αποτρεπτικά για την εξεύρεση προσώπων που θα επιθυμούσαν να αναλάβουν αυτά τα λειτουργήματα, ενώ, στην περίπτωση του νομικού προσώπου που ορίζεται επίτροπος ή συμπαραστάτης ή της κοινωνικής υπηρεσίας του άρθρου 1600 του ΑΚ, η

διάταξη δεν φαίνεται εύκολο να εφαρμοσθεί στην πράξη.

12. Επί του άρθρου 27

Με την προτεινόμενη ρύθμιση, στην παράγραφο 10 του άρθρου 10 του Κώδικα Φορολογικής Διαδικασίας (ν. 5104/2024), η οποία, μεταξύ άλλων, ορίζει ότι ο ΑΦΜ των φυσικών προσώπων συνεχίζει να χρησιμοποιείται και μετά τον θάνατό τους «για την εκπλήρωση των υποχρεώσεων των προσώπων αυτών στη Φορολογική Διοίκηση, κατά την κείμενη νομοθεσία, καθώς και για την επιβολή και βεβαίωση οποιουδήποτε φόρου, τέλους, εισφοράς ή κυρώσεων και για την είσπραξη αυτών», προστίθεται δεύτερο εδάφιο, συμπώνως με το οποίο, «[σ]ε περιπτώσεις εφαρμογής των άρθρων 1892 του Αστικού Κώδικα (π.δ. 456/1984, Α΄ 164), περί μη ευθύνης του κληρονόμου με την ατομική περιουσία του, 1894 του Αστικού Κώδικα, περί της κληρονομιάς ως χωριστής ομάδας, και 1984 του Αστικού Κώδικα, περί διορισμού εκτελεστή διαθήκης, διατηρείται ο Α.Φ.Μ. του κληρονομούμενου ως Α.Φ.Μ. της κληρονομιάς».

Επισημαίνεται, συναφώς, ότι, πέραν της ως άνω διαδικαστικού χαρακτήρα διάταξης, τα σχετικά ζητήματα, κυρίως δε αυτά που άπτονται του άρθρου 1892 του ΑΚ, χρήζουν ρύθμισης και από ουσιαστικής πλευράς, με τις αναγκαίες τροποποιήσεις του Κώδικα Φορολογίας Εισοδήματος (ν. 4172/2013), του, κυρωθέντος διά του ν. 5219/2025, Κώδικα Φορολογίας Περιουσίας και, ενδεχομένως, του, κυρωθέντος διά του ν. 5144/2024, Κώδικα Φόρου Προστιθέμενης Αξίας και του, κυρωθέντος διά του ν. 5177/2025, Κώδικα εμμέσων φόρων επί των συναλλαγών. Σχετικώς, επισημαίνεται ότι τα φορολογικά ζητήματα που μπορεί να αναφέρονται κατ' εφαρμογή των νέων άρθρων 1892 του ΑΚ, 1894 του ΑΚ και 1984 του ΑΚ δεν ταυτίζονται, υπό την έννοια ότι, ενώ από το άρθρο 1894 του ΑΚ καθίσταται σαφές ότι, από τη δημοσίευση της απόφασης που διατάσσει την εκκαθάριση, τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις της κληρονομιάς αποχωρίζονται αυτοδικαίως από την περιουσία του κληρονόμου και αποτελούν χωριστή ομάδα, και, συνεπώς, ευχερώς μπορεί να θεωρηθεί ότι συνιστά αυτοτελές φορολογικό υποκείμενο, δεν ισχύει το ίδιο και για την περίπτωση του άρθρου 1892 του ΑΚ, στην οποία ορίζεται απλώς ότι ο κληρονόμος δεν ευθύνεται με την ατομική του περιουσία για τις υποχρεώσεις της κληρονομιάς.

Εξ άλλου, κατ' αναφοράν προς την Αιτιολογική Έκθεση, στην οποία, μεταξύ άλλων, αναφέρεται ότι «αν υπάρξει κληρονόμος που κληρονομεί υπό τους όρους του άρθρου 1892 του ΑΚ τότε θα δύναται όσον αφορά την ατομική του περιουσία να εκδίδει φορολογική ενημερότητα, καθότι δε[ν] θα επιβαρυνθεί το δικό του ΑΦΜ με τα χρέη της κληρονομιάς. Το ίδιο και στον εκκαθαριστή που με τις νέες διατάξεις θα είναι δικηγόρος από ειδικό κατάλογο», παρατηρείται ότι, ενδεχομένως, πρέπει να ρυθμισθεί και η τυχόν αλληλέγγυα ευθύνη των ως άνω προσώπων για δηλώσεις που οι ίδιοι είχαν υπο-

χρέωση να υποβάλουν για λογαριασμό της κληρονομίας.

13. Επί του άρθρου 34 στοιχ. ε)

Στο στοιχ. ε) της προτεινόμενης ρύθμισης η αναφορά σε «ν. 1118/1972 (Α΄ 29) πρέπει να διορθωθεί, για λόγους νομοτεχνικής αρτιότητας, σε «ν.δ. 1118 της 18/23.2.1972 (Α΄ 29)».

14. Επί του άρθρου 37 παρ. 1

Με την προτεινόμενη ρύθμιση, μεταξύ άλλων, αναδιατυπώνεται το άρθρο 637 του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας αναφορικός με την έκδοση διαταγής απόδοσης χρήσης μισθίου. Ειδικότερα, ορίζεται ότι, κατά «τις διατάξεις των άρθρων 638 έως 645, στις περιπτώσεις καθυστέρησης του μισθώματος από δυστροπία, αν η έναρξη της μίσθωσης αποδεικνύεται εγγράφως, και εφόσον έχει επιδοθεί έγγραφη όχληση με δικαστικό επιμελητή δεκαπέντε (15) τουλάχιστον ημέρες πριν από την κατάθεση της αίτησης, μπορεί να ζητηθεί η έκδοση διαταγής απόδοσης της χρήσης μισθίου ακινήτου. Η καταβολή των μισθωμάτων εντός του δεκαπενθημέρου, αποδεικνυόμενη εγγράφως, αποκλείει την έκδοση διαταγής απόδοσης της χρήσης του μισθίου, εκτός αν υπάρχει επανειλημμένη καθυστέρηση από δυστροπία. Επίδοση έγγραφης όχλησης απαιτείται μόνο την πρώτη φορά. Διαταγή απόδοσης της χρήσης μισθίου μπορεί να ζητηθεί και σε περίπτωση παρέλευσης του ορισμένου χρόνου διάρκειάς της, καθώς και στην περίπτωση λήξης της διάρκειας μίσθωσης ορισμένου χρόνου που κατέστη αορίστου χρόνου μετά τη λήξη της, αν αποδεικνύονται εγγράφως τόσο η έναρξη όσο και η λήξη της μίσθωσης. Στην περίπτωση του προηγούμενου εδαφίου, προϋπόθεση της έκδοσης διαταγής πληρωμής αποτελεί και η επίδοση από τον εκμισθωτή εξώδικης πρόσκλησης απόδοσης του μισθίου, τουλάχιστον τρεις (3) μήνες πριν από τη παρέλευση του ορισμένου χρόνου διάρκειάς της ή επί μισθώσεως που έχει καταστεί αορίστου χρόνου μετά τη λήξη της, τουλάχιστον τρεις (3) μήνες πριν από την υποβολή της αίτησης για την έκδοση της διαταγής απόδοσης».

Στην περίπτωση του τελευταίου εδαφίου της προτεινόμενης ρύθμισης, για την έκδοση της διαταγής απόδοσης του μισθίου, η επίδοση από τον εκμισθωτή εξώδικης πρόσκλησης για την απόδοση του μισθίου επί μίσθωσης που έχει καταστεί αορίστου χρόνου πρέπει να γίνει τρεις τουλάχιστον μήνες πριν από την υποβολή της σχετικής αίτησης. Περαιτέρω, συμφώνως με το άρθρο 609 του ΑΚ, «[Σ]τη μίσθωση με αόριστη διάρκεια η καταγγελία του προηγούμενου άρθρου, εφόσον δεν συμφωνήθηκε διαφορετικά, γίνεται: αν πρόκειται για μίσθωμα κινητού ή ακινήτου που έχει οριστεί με την ημέρα πριν από μια τουλάχιστον ημέρα. Αν πρόκειται για μίσθωμα κινητού πράγματος που έχει οριστεί κατά εβδομάδα ή κατά μακρότερα διαστήματα, τουλάχιστον πριν από τρεις ημέρες. Αν πρόκειται για μίσθωμα ακινήτου που έχει οριστεί κατά εβδομάδα, τουλάχιστον πριν από πέντε ημέρες και ισχύει για

το τέλος της εβδομάδας. Αν πρόκειται για μίσθωμα ακινήτου που έχει οριστεί κατά μήνα, τουλάχιστον πριν από δεκαπέντε ημέρες και ισχύει για το τέλος του ημερολογιακού μηνός. Αν πρόκειται για μίσθωμα ακινήτου που έχει οριστεί κατά διαστήματα μακρότερα από ένα μήνα, τουλάχιστον πριν από τρεις μήνες και ισχύει για το τέλος του Μαρτίου ή του Ιουνίου ή του Σεπτεμβρίου ή του Δεκεμβρίου κάθε έτους».

Υπό το φως των ανωτέρω ερωτάται αν, με την επίδοση της εξώδικης πρόσκλησης απόδοσης του μισθίου από τον εκμισθωτή και την πάροδο του οριζόμενου τριμήνου κατά το νέο άρθρο 637 του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, θεωρείται ότι η αορίστου χρόνου μίσθωση έχει λυθεί ή αν προσαπαιτείται να γίνει καταγγελία συμφώνως με το άρθρο 609 του ΑΚ, λαμβανομένου υπόψη ότι στο άρθρο 66 του Εισαγωγικού Νόμου του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας ο νομοθέτης επιλύει ρητώς το ζήτημα: Ορίζεται ότι «[Α]ν ο μισθωτής καθυστερήσει το μίσθωμα από δυστροπία, ο εκμισθωτής έχει δικαίωμα να ζητήσει να του αποδοθεί το μίσθιο όσο διαρκεί η μίσθωση, και αν δεν την κατάγγειλε κατά το άρθρο 597 του Α.Κ. Η άσκηση της αγωγής στην περίπτωση αυτή δεν ισχύει ως καταγγελία της σύμβασης».

Αθήνα, 18 Μαΐου 2026

Η Εισηγήτρια
Αθηνά Κοντογιάννη
Επιστημονική Συνεργάτις

Ο Προϊστάμενος του Α΄ Τμήματος
Νομοτεχνικής Επεξεργασίας
Ξενοφών Παπαρρηγόπουλος
Ομότιμος Καθηγητής
του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

Ο Προϊστάμενος της Β΄ Διεύθυνσης
Επιστημονικών Μελετών
Αστέρης Πλιάκος
Ομότιμος Καθηγητής του
Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών

Ο Πρόεδρος του Επιστημονικού Συμβουλίου
Κώστας Μαυριάς
Ομότιμος Καθηγητής της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών